

שרשרת הדורות

Sharsheret Hadorot

חקר תולדות המשפחה היהודית

תוכן העניינים

1.....	בשער
2.....	משולחנה של חנה פורמן, יו"ר החברה הגניאלוגית הישראלית החיילים היהודים של ג'ורג' וושינגטון
3.....	ג'וזף ל' אנדרוס זכרו של חיים מנדל פיקהולץ נגד Assicurazioni Generali S.P.A.
9.....	ישראל פיקהולץ הערות לגניאלוגיה של משפחת ז"ק – מקור השם ומשמעותו
12.....	ישראל חיים ז"ק יום העיון השנתי השני של החברה הגניאלוגית הישראלית
17.....	שלום ברונשטיין הווי יהודי מה"שטעטל", במציאות של הצבא האדום במלחמת העולם השנייה
18.....	דב לויין אפיזודה חולפת או ראשיתה של מסורת צבאית? ההיבט הצבאי במשפחות גדודאי מלחמת העולם הראשונה
22.....	רחל סילקן על הרבנית סטי מטילדה טגר
26.....	הרבי שעשה סיבוב פרסה יהודה קלזנר
28.....	מן הספריה הרייט קטו
30.....	כתבי עת גניאלוגיים זרים מרים הרינגמן
32.....	

החברה הגניאלוגית הישראלית

ת"ד 4270 ירושלים 91041, טל': 0884-688 (08)

E-mail: igs@isragen.org.il Web: www.isragen.org.il

החברה הגניאלוגית הישראלית היא עמותה ללא כוונת רווח, שנוסדה ב-1983, מספר רשום 8-240-010-58

הוועד הארצי: חנה פורמן – יו"ר, ד"ר לאה גדליה – מזכירה, מיכאל רסטצ'ר – גזבר
מנהלת אתר החברה: רז פלדמן

תאריכי המפגשים של כל הסניפים יתפרסמו בהודעת דואר אלקטרוני וכן באתרי החברה.

סניף ירושלים: ד"ר רז כהן – יו"ר, ד"ר לאה גדליה – מזכירה. לפרטים נוספים: msleag@bezeqint.net.
קבוצת דוברי אנגלית בסניף ירושלים: מרכזת – ברברה סיגל bsiegel@netvision.net.il או 561-8153 (02)
המפגשים מתקיימים בבית פרנקפורטר, דרך בית לחם 80, ירושלים, ביום ד' השלישי בכל חודש.

סניף הנגב: ד"ר מרתה לב-ציון – יו"ר, שירלי רוזן – מזכירה
המפגשים מתקיימים בבית הכנסת "מגן אברהם" בעומר, ביום ד' הראשון של כל חודש.
לפרטים נוספים: 642-2589 (08), 646-0494 (08) או martha@bgu.ac.il

סניף תל-אביב: בילי שטיין – יו"ר, רז פלדמן – מזכירה, מיכאל רסטצ'ר – גזבר
המפגשים מתקיימים ביום ב' השני של כל חודש ב"בית התני"ך", שד' רוטשילד 16, תל-אביב.
לפרטים נוספים: rosef@post.tau.ac.il

סניף נתניה: גזו אייזקס – יו"ר, גדעון לויטס – מזכיר, גזו גלעד – גזבר, שרון רוזנשטיין – ספרנית.
המפגשים מתקיימים ב-ACI, שד' שמואל הנציב 28, נתניה.
לפרטים נוספים: isaacsj@netvision.net.il או 882-8402 (09)

סניף בית שמש: למידע ופרטים נוספים – חנה פורמן ehfurman@netvision.net.il

סניף חיפה והצפון: חנה שטיינבלט – יו"ר, נורית גלילי – מזכירה
המפגשים מתקיימים בבית הורים "פסגת אחוזה", רח' סיני 6, חיפה, ביום ה' השלישי של כל חודש.
לפרטים נוספים: חנה שטיינבלט – hanna_st@hotmail.co.il

קבוצות בעלות עניין מיוחד (SIGs) ורכויהן:

גרמניה ואוסטריה: אסתר רמון, ramon@actcom.co.il

הונגריה: מנשה דוידוביץ, mnashe@zoot.tau.ac.il

לאטביה: ד"ר מרתה לב-ציון, martha@bgu.ac.il

ליטא: ד"ר רז כהן לרר, roseron@shani.net

ספרדים באגן הים התיכון: מטילדה טג'ר, tagger@actcom.co.il

פולין: עד הודעה חדשה יש לפנות אל: igs@isragen.org.il

כתב העת "שרשרת הדורות"

מייסדת ועורכת ראשונה: אסתר רמון

עורכת: יוכבד קלוזנר

חברי המערכת ומתרגמים: שלום ברוזנשטיין, מרים הרינגמן, מטילדה טג'ר, הרולד לואין, הרייט קסו
הגשת חומר לפרסום ב"שרשרת הדורות": הגשת חומר לפרסום ב"שרשרת הדורות": אנו מקבלים בברכה מאמרים
הדנים בכל ההיבטים של הגניאלוגיה היהודית וכמו כן חומר גרפי (צילומים, איורים, מפות, תעודות וכו'). המחבר
מתבקש להוסיף מידע ביוגרפי קצר, וכן את כתובתו האלקטרונית, אם יש. החומר יוגש כמסמך נלווה (attachment)
בפורמט Word לדואר האלקטרוני של החברה igs@isragen.org.il או ישירות לעורכת yklaus@netvision.net.il,

או על גבי דיסקט בדואר רגיל לכתובת של החברה: ת"ד 4270 ירושלים 91041.

המערכת שומרת לעצמה את הזכות לתרגם את המאמרים מאנגלית לעברית ומעברית לאנגלית, ולערוך אותם לפי הצורך.
המערכת אינה אחראית לטעויות עובדתיות במאמרים המתפרסמים.

דמי חבר לשנה: 220 ש"ח. התשלומים בצ'ק לפקודת החברה הגניאלוגית הישראלית, ת"ד 4270 ירושלים 91041.
החברות כוללות השתתפות בכל ההרצאות בכל אחד מן הסניפים, השתתפות במפגשי קבוצות העניין המיוחד (SIGs) וכן
קבלת כתב העת שרשרת הדורות והשאלת ספרים.

שאלות: נא לשלוח מעטפה ממוענת ומבוילת לתשובה.

כשר

גיליון זה של שרשרת הדורות פותח במאמר על נושא שלא מרבים לעסוק בו: חיילים יהודים בצבאו של גורג' וושינגטון שעמד בראש מלחמת העצמאות של ארצות הברית והיה נשיאה הראשון. כתב את המאמר – בעקבות הרצאה מעניינת שנתן בסניף הנגב בשנת 2006 – ד"ר גינזף אנדרוס מארצות הברית, שהוא רופא וגם היסטוריון, והוא עצמו צאצא ישיר של האנשים המתוארים במאמרו.

מצטרפים למאמר זה עוד שני מאמרים העוסקים בחיילים יהודים, בתקופות שהן קצת יותר קרובות אלינו: פרופסור דוב לוי מספר על יהודי העיירות היהודיות במזרח אירופה שהתגייסו לשרת בצבא האדום במלחמת העולם השנייה, וגב' רחל סילק מתארת את המוזיאון בית הגדודים במושב אביחיל, המתעד ומנציח את חיילי הגדודים העבריים בצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה. שני מאמרים אלה מבוססים על הרצאות שניתנו ביום העיון השנתי השני של החברה הגניאלוגית הישראלית, שנערך בשנת 2006, ונושאו היה מעניין ובלתי שגרתי בין הנושאים של הגניאלוגיה היהודית: חיילים יהודים בצבאות זרים. באמתחתנו עוד מספר מאמרים המבוססים על הרצאות יום העיון, ואנו מקווים לפרסם אותם בגיליונות הבאים. יום העיון של שנת 2007 מתקרב, והנושא מבטיח. אני מקווה שגם יבול המאמרים יהיה מכובד. אנא, היכנסו לאתר של החברה הגניאלוגית ותמצאו שם את כל המידע על יום העיון השלישי.

מאמר מיוחד במינו בחוברת זאת הוא מאמרו של מר ישראל פיקהולץ, המופך בוודאי לקוראי שרשרת הדורות. מר פיקהולץ מספר על המאבק שניהל נגד אחד הענקים שבין חברות הביטוח, חברת ג'נרלי. וכמו שהמחבר בעצמו מציין – לפעמים הטובים מנצחים, בכל זאת.

ונראה שבלי לפחות מאמר אחד הדין בשמות, אי אפשר. אולי מפני שהנושא מרתק אותי אישית, ואולי מפני שהשמות הם באמת נשמת הגניאלוגיה, כפי שאמר לי מישוהו שמבין בעניין. בשמות עוסק הפעם המאמר של פרופסור ישראל ז"ק, והוא דן במקורותיו השונים של שם המשפחה המיוחד שלו ובאפשרויות השונות לפירושו.

ניתן לומר שהסיפורים של ד"ר יהודה קלוזנר על אפיזודות מחיי הרבנים כבר הפכו למדור קבוע. מדי פעם ביקשתי בעמוד זה שאחרים יצטרפו ויביאו לנו סיפורים מעניינים – ממה ששמעו או קראו. והנה היום הסנונית הראשונה: חברתנו הוותיקה והמוכשרת גב' מטיילדה טג'ר מצטרפת למדור בסיפור מיוחד. אני שוב מזמינה גם אחרים להצטרף.

אנו מקדמים בברכה את הספרנית שלנו גב' הרייט קסו, שחוזרת לעיתוננו עם רשימותיה מן הספרייה, לאחר שנה רבת פעלים בארצות הברית.

הגיליון אמור להגיע לתיבות הדואר באמצע חודש אוגוסט, כאשר עוד מעט עבר "החופש הגדול" ומתקרבת תחילת השנה העברית החדשה. אני מקווה שכל קוראינו מבלים יפה ומנצלים את הזמן בצורה הנעימה ביותר, ומאחלת כבר מעכשיו לכולם שנה טובה ומבורכת.

יוכבד קלוזנר

משולחנה של חנה פורמן יו"ר החברה הגניאלוגית הישראלית

יום העיון השנתי השלישי בגניאלוגיה יהודית – שורשים משפחתיים בארץ ישראל ובעולם עומד להתקיים ביום ב' ג' בכסלו תשס"ח (12 בנובמבר 2007) בבית ווהלין, שלוחת "יד ושם" בגבעתיים. נושא יום העיון: היהודי הנודד: הגירת היהודים בין המאות השמונה עשרה והמאה העשרים
פרטים באתר:

<http://www.israegen.org.il/NROS/YY2007/index.html>

אתר "יד ושם" – מאגר השמות באינטרנט – הקוראים בישראל מוזמנים לנסות לחפש ולאתר נותני עדות.

www.isragen.org.il לקישור: Search for Submitters
of Pages of Testimony in Israel

הניסיון שנצבר בעזרה שניתנה מאז פתיחת האתר מלמד שהיו הצלחות להגיע דרך המידע הנמצא על "דף העד" אם לא לנותן העדות עצמו, אזי אל צאצאיו ואל בני משפחה קרובים.

אל תשכחו לעדכן שינויים בכתובת, מספר טלפון וכתובת דוא"ל אם חל בהם שינוי.

כתובת: ehfurman@netvision.net.il ניתן לכתוב בעברית. או ת"ד 86 קריית גת 82100

חברת כ"א מס' 3 מגיעה בעיצומה של חופשת הקיץ תשס"ז-2007. חלק מאיתנו ישתתפו בכנס הבינלאומי העשרים ושבעה לגניאלוגיה יהודית המתכנס השנה ב-Salt Lake City במדינת יוטה בארה"ב, חלק ייצאו להמשך מחקר משפחתי בארץ מוצא המשפחה. אחרים יארגנו כנס משפחתי להמשך סיפור הדורות או ישקדו על מסמכים וניירת להמשך פענוח ותיעוד – או שפשוט יצאו לחופשה.

אנחנו עדים להתרחבות האפשרויות הגלומות כיום במחקר גניאלוגי – נגישות לארכיונים במזרח אירופה, עליית אתרים חדשים בישראל ובעברית לאוויר, שיפור אתרים קיימים ושדרוג הגישה אליהם – וכולנו מברכים על כך.

אך עלינו להתמיד ולבסס את המפגשים החודשיים הנערכים בסניפי החברה הגניאלוגית הישראלית. מפגשים אלה מאפשרים לשוחח עם החברים פנים אל פנים, להחליף דעות ולקיים ברורים, ולעיתים למצוא תשובה לבעיות המטרידות אותם. גם החברים והחוקרים החדשים המצטרפים אלינו ראויים לתמיכה שלנו החל מהצעדים הראשונים והבסיסיים והמפגשים הם הזדמנות טובה לכך.

במסגרת התמיכה הזאת התקיימה בחודש יוני בסניף ירושלים של חג"י סדנה, שנושאה היה: לשבור את הקרח (2) בעזרת המומחים שלנו – הדרכה אישית וקבוצתית למתעניינים – מתחילים ומתקדמים. העבודה התנהלה במקביל בעברית ובאנגלית.

עם סגירת הגיליון:

זה עתה הגיעה אלינו מסלט לייק סיטי הידיעה המשמחת שחברתנו
מטילדה טגור

חברה ותיקה בחברה הגניאלוגית הישראלית ובמערכת שרשרת הדורות,
קיבלה מ"האיגוד הבינלאומי של החברות הגניאלוגיות היהודיות"
את הפרס על מפעל חיים:

"THE AWARDS COMMITTEE OF THE INTERNATIONAL ASSOCIATION OF
JEWISH GENEALOGICAL SOCIETIES (IAJGS) IS PLEASED TO INFORM YOU THAT YOU HAVE
BEEN SELECTED TO RECEIVE THIS YEAR'S LIFETIME ACHIEVEMENT AWARD IN
RECOGNITION OF YOUR ENORMOUS CONTRIBUTIONS TO THE ADVANCEMENT OF
SEPHARDIC JEWISH GENEALOGY."

אנו שולחים למטילדה את ברכותינו ואיחולינו הלבביים!

החיילים היהודים של ג'ורג' וושינגטון *

ג'וזף ל' אנדרוס

מתורגם מאנגלית

ממשלת ארצות הברית, אשר אינה נותנת אישור לקנאות ולא סיוע לרדיפות,

דורשת רק שאלה אשר חיים תחת חסותה יתנהגו כאזרחים טובים ויתנו לה ככל עת את תמיכתם בפועל.

הסובלניות ביותר לגבי שוני דתי: ניופורט, ניריורק, פילדלפיה, צ'ארלסטון וסוואנה.

הפטריוטים והנאמנים לכתר (לויאליסטים)

בשנים שקדמו למהפכה היו רוב היהודים חברי מפלגת הויג'ס (Whigs), ותמכו בעצמאות. במחאתו נגד הגבלות דתיות בחוקת פנסילבניה לאחר השגת העצמאות, מזכיר יונה פיליפס (Jonas Phillips) לאספת הצירים ב-1787 את הדברים הבאים:

ידוע היטב לכל אזרחי שלוש עשרה המדינות של הברית כי היהודים היו "ויג'ס" נאמנים ובעת המאבק עם אנגליה הם היו הראשונים בסיוע ותמיכה למדינות, בחייהם וברכושם; הם תמכו במטרה, נלחמו בגבורה ושפכו את דמם למען החרות שלא ניתן להם (עדיין) ליהנות ממנה.

עמדתו זו אושרה על ידי הערתו של הרופא מפילדלפיה ד"ר בנימין רש (Rush), שאמר כי היהודים היו פטריוטים בכל המדינות. אולם, כמו באוכלוסייה הכללית, היו גם בין היהודים מספר לויאליסטים (נאמנים לכתר הבריטי או "טורים" – Tories). מספר משפחות, ביניהן גם משפחתי, משפחת פרנק מניו-יורק ופילדלפיה, היו לצערנו מפוצלות בין פטריוטים וטורים.

מדוע תמכו רוב היהודים האמריקנים במלחמה נגד אנגליה? ההיסטוריון יעקב מרקוס מציין כי גם אם יהודי אמריקה תחת השלטון הבריטי נהנו מיותר זכויות מאשר קרוביהם באירופה המזרחית והמרכזית, הרי שזכויות חדשות אלה דרבנו אותם לרצות עוד יותר: "הם לא היו חייבים נאמנות מיוחדת לממלכה שנתנה להם רק אזרחות מדרגה שנייה ... הם השתוקקו לאוטונומיה ושלטון עצמי". בשנת 1765, בעקבות הטלת מיסי יבוא חדשים (Stamp Act), נחתמה בפילדלפיה ההחלטה לחסימת היבוא, ועשרה מתוך 375 החותמים היו סוחרים יהודים. מתוך כך נגרמו הפסדים רבים לסוחרים בריטיים, וכעבור שנה בוטלו המיסים הנ"ל.

בשנת 1767 הטילו הבריטים שוב מיסי יבוא (the Townshend Acts) ושוב הועברה החלטה להחרמת

בצורה זו ניסח ג'ורג' וושינגטון, הנשיא הראשון של ארצות הברית, שזה עתה נבחר, את תמיכתו האיננה בחופש הדת, במכתב משנת 1790, אל הקהילה היהודית של ניופורט, רוד איילנד (Newport, Rhode Island). המכתב הוא תשובה למכתב איחולים שכתבו לו חברי בית הכנסת בניופורט. שבע שנים לאחר המהפכה, הבטיחה הצהרתו של הנשיא וושינגטון חופש דת לאזרחי אמריקה.

לגבי היהודים האמריקנים, שרובם השתייכו לפטריוטים [תומכים בעצמאות האמריקנית = patriots] ונלחמו בעד העצמאות, היו הבטחות אלה חשובות באופן מיוחד, שהרי אחת הסיבות העיקריות לעזיבתם את אירופה ובראם לאמריקה היתה חיפוש מקלט בעקבות מאות שנים של קנאות דתית ורדיפות, חוסר סובלנות, מגיעת זכויות אזרח, כליאה בגטאות, פוגרומים, רצח, שמד וגירוש.

בתקופת מלחמת העצמאות של האמריקנים [המכונה באנגלית מלחמת המהפכה = Revolutionary War] היו היהודים אחוז קטן בלבד מהאוכלוסייה האמריקנית הכללית, כ-2,500 מתוך שני מיליון וחצי, או כעשירית האחוז. אולם תרומתם למלחמה, הן כחיילים בפועל והן כתומכים, היתה ניכרת מאוד וללא פרופורציה למספרם המועט, כפי שנראה בסקירה זו.

הקבוצה הראשונה של יהודים שהתיישבה בצפון אמריקה היו עשרים ושלושה פליטים מהעיר רסיפה (Recife), ברזיל. בשנת 1654 הם הגיעו לנמל העיר ההולנדית ניו אמסטרדם באנייה צרפתית, סט. צ'רלס (שכונתה גם "מייפלאור היהודית"). רובם היו צאצאי היהודים שגורשו מספרד ב-1492 ומפורטוגל ב-1497, ועתה הם נמלטו מהרדיפות שהיו תוצאה של הכיבוש מחדש של ברזיל ההולנדית על ידי פורטוגל, באותה שנה. יהודים ראשונים אלה זכו במעט מאוד חופש. החוק אסר עליהם להיות בעלי קרקע או בעלי בתים, להתפלל בציבור, לשמש במשרות רשמיות, לבחור, לנסוע ממקום למקום, לשמש כשומרים, לשרת במיליציה ולעסוק ברוב צורות המסחר והמקצועות. רוב המהגרים היהודים לאמריקה הצפונית התרכזו בחמש ערי הנמל לאורך החוף המזרחי, שהיו

* מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה בסניף הנגב של החברה הגניאלוגית הישראלית בחודש מאי 2006.

היבוא הבריטי. גם בין חותמי החלטה זו היו יהודים, שרבים מביניהם הפכו מאוחר יותר לפטרייטים בולטים. הכתר הבריטי נאלץ לבטל גם מיסים אלה, ובאביב 1770 נשאר רק המס על יבוא התה.

תחילת מלחמת העצמאות של האמריקנים היתה בקרבות לקסינגטון וקונקורד ב-19 באפריל 1775, ולאחריהם המצור על בוסטון וקרב בנקר היל (Bunker Hill). ובעקבות זאת עזבו כל יחידות הצבא הבריטי את בוסטון, במרס 1776. הקרבות הקשים בניו יורק ולונג איילנד אילצו את הגנרל וושינגטון וצבאו לסגת וחיללים בריטים כבשו את העיר ניו יורק ואת ניופורט (רוד איילנד) ונשארו שם עד סוף המלחמה. על האזרחים, ובתוכם היהודים, היה להחליט אם להישאר בעריהם הכבושות או להימלט לשטחים שהיו בשליטת הפטרייטים.

ניופורט, רוד איילנד

קהילת בית הכנסת ישועת ישראל (שנקרא מאוחר יותר בית הכנסת טורו), שנבנה זה עתה (1763) בניופורט, היתה מחולקת בין ויגים וטורים. אהרן לופז, סוחר מצליח מבין הפטרייטים, נמלט עם משפחתו ועם קרוביו ממשפחות ריברה, לופז ומנרס, תחילה לפרובידנס, ולאחר מכן ללסטר (Leicester) במסצ'וסטס. מטרתו היתה למצוא מקלט "בטוח מפני הסכנות וההרס האכזרי של האויב מלא החימה". באופן טראגי, לופז טבע ב-1782 בדרכו לשוב לניופורט. עם מותו הפתאומי, לא ניתן היה למכור ולממש את נכסיו הרבים. משה מיכאל הייס (Hays), סוחר מצליח אחר מרוד איילנד, נמלט מניופורט והתיישב בבוסטון.

מספר יהודים נשארו בניופורט בתקופת הכיבוש הבריטי, ואישרו בכך את נאמנותם לכתר. הרב יצחק טורו (Touro), המנהיג הדתי של ניופורט, נשאר במקום עד 1780, ואז עבר לניו יורק ומשם למקום הולדתו ג'מאיקה ושם נפטר. יצחק הארט (Hart) הכריז על נאמנותו למלך ג'ורג' השלישי ושילם על כך בחייו. הוא נהרג בקרב לונג איילנד, בהגנה על הביצורים של הטורים.

בסוף המלחמה היתה הקהילה היהודית המשגשגת של ניופורט חֲרָבָה. כעבור שני עשורים היה משה סיישאס (SEIXAS) היהודי היחיד שנשאר במקום. הוא האיש שכתב ב-1790 לג'ורג' וושינגטון את מכתב קבלת הפנים המפורסם הנזכר לעיל, ועליו התבססה תשובתו של הנשיא.

העיר ניו יורק

גם בעיר ניו יורק גרם הכיבוש הבריטי פיצול של הקהילה היהודית. רוב חברי בית הכנסת הראשון (והיחיד) בניו יורק, בית הכנסת הספרדי והפורטוגזי שארית ישראל, שנוסד ב-1654, נמלטו מהעיר יחד עם מנהיגם הרוחני הרב גרשום מנדס סיישאס (Seixas). רובם עברו לפילדלפיה.

הרב סיישאס, המנהיג הרוחני היהודי הראשון שנולד באמריקה, היה פטרייט מסור. תפילתו בתחילת המהפכה מוכיחה בצורה ברורה היכן נאמנותו:

מלך המלכים ברחמי האינוסופיים, שמור והצלח את אנשי ארצות הברית, היוצאים למלחמה; ה' צבאות היה מגן לאלה אשר נושאים נשק ונלחמים על היבשה, ולא לה אשר יוצאים בספינות להילחם על הים. ה' ילחם להם ... וישורר ביניהם שלום ... ואומה לא תניף את חרבה נגד אומה אחרת, ולא יעשו עוד מלחמה, אמן.

כאשר הסתיימה המלחמה ב-1784, חזרו הרב סיישאס ובני קהילתו למנהאטן. הוא היה אחד מארבעה עשר אנשי דת שהשתתפו, בשנת 1789, בהכתרת ג'ורג' וושינגטון כנשיא הראשון של אמריקה, שהתקיימה בניו יורק.

כשלושים משפחות יהודיות נשארו בניו יורק במשך הכיבוש הבריטי. בין כאלף תושבי ניו יורק שחתמו על הצהרת נאמנות לכתר הבריטי היו שישה עשר חותמים יהודים. לאחר המלחמה חזרו רבים מהם לאנגליה עם הצבא הבריטי. רוב הפטרייטים היהודים שנמלטו לפילדלפיה חזרו לניו יורק.

אחד מיהודי ניו יורק שהתנדבו להילחם בשורות צבא המושבות היה יצחק פרנקס (Isaac Franks). בגיל שבע עשרה הוא התגייס וב-1776 הוא השתתף בקרב לונג איילנד, שנגמר בתבוסה, תחת פיקודו של הגנרל וושינגטון. הוא נפצע ונלקח בשבי, אך הצליח לברוח לניו ג'רזי בחצותו את נהר הדסן בסירה דולפת ובמשוט אחד בלבד. שם הוא הצטרף מחדש לצבא וושינגטון ונשאר איתו במשך שש השנים הבאות, דרך התבוסות הרבות והניצחונות המעטים. ב-1781 הועלה פרנקס לדרגת סגן משנה בגדוד השביעי של מסצ'וסטס ונשאר בצבא עוד שנה נוספת, ואז התפטר בגלל מחלה.

לאחר המלחמה התגורר יצחק פרנקס בפילדלפיה, שם הוא נעשה סוכן בורסה (broker) וסוחר בקרקעות וקנה לעצמו בית גדול. ב-1793, בעיצומה של מגפת הקדחת הצהובה, היסס הנשיא וושינגטון לחזור לפילדלפיה הבריחה, ושכר את בית הכפר של פרנקס, מאחר שלדברי וושינגטון "ללא ספק ביתו של קולונל פרנקס (אם אוכל לקבל) יתאים לי ביותר, מפני שהוא נוח ומרווח לעצמי ולאירוח אנשים". וושינגטון שילם 66.66 דולר שכר דירה לחודשיים. פרנקס הועלה לדרגת קולונל ב-1794, כאשר קיבל את הפיקוד על הגדוד השני, שהיה מוצב במערב פנסילבניה בזמן "מרד הוויסקי".

בשלושת בתי העלמין של קהילת שארית ישראל במנהאטן טמונים עשרים ושניים חיילים יהודים שנפלו במלחמה. האנשים האלה, רובם בגיל מבוגר, התגייסו בהתנדבות למיליציה או ליחידות הצבאיות הסדירות, ורבים מהם חזרו

לניו יורק אחרי המלחמה. רובם קבורים בבית העלמין שב- Chatham Square (כיום ציינה טאון) וצאצאיהם מקיימים אזכרה על יד קבריהם כל שנה, עד היום הזה.

סלומון מייירס כהן (Solomon Myers COHEN) שירת כטוראי בגדוד החמישי של הסרן איזאק אוסטין (Austin) במיליציה של פנסילבניה, וכן בשלוש יחידות נוספות של המיליציה.

דוד הייס (HAYS) היה סוחר ושירת במיליציה של ניו יורק בעת מלחמת האינדיאנים, ובגיל 44 התגייס לצבא המושבות. בשנת 1779, כשהוא היה מוצב בלונג איילנד, הרסו הטורים את ביתו וחנותו.

היימן לוי הייס (LEVY HAYS) נולד בהנובר, גרמניה, ב-1721, היגר לניו יורק ונעשה שם סוחר. הוא היה אחד החותמים על החלטת החרם על מיסי היבוא, בשנת 1770. בגיל 55 התגייס כטוראי בפלוגת הסרן אדם פוק (Foulk), גדוד 4 של המיליציה של פנסילבניה.

שמעון נתן (Simon NATHAN) נולד באנגליה ב-1746. בגיל 30 התגייס כטוראי בפלוגה 3 של סרן אנדרו גייאר (Andrew Geyer), גדוד 4 של המיליציה. נתן גם סיפק סכומי כסף גדולים מכספו הפרטי למטרות המלחמה.

יונה פיליפס (Jonas PHILLIPS) נולד בפרוסיה, ובגיל 40 התגייס כטוראי בפלוגת סרן ג'ון לינטון, גדוד הקולונל וויליאם בראדפורד. גם פיליפס היה בין חותמי החלטת החרם על מיסי היבוא.

בנימין מנדס סיישאס (Benjamin Mendes SEIXAS) יליד ניו יורק, שירת כלוטננט (Third Lieutenant) בפלוגת הרובאים, גדוד 1 של מיליציה ניו יורק. הוא היה אחיו של הרב גרשום מנדס סיישאס, המנהיג הרוחני של קהילת שארית ישראל, הקבור גם הוא בבית העלמין שב- Chatham Square.

בין אלה שנשארו בניו יורק בימים הראשונים של המלחמה היה חיים סלומון. הוא נולד ב-1740 בלזנו (Lezno), פולין, וכאדם צעיר נסע הרבה ברחבי אירופה, למד מספר שפות והתמצא במבוכן של הסחר במטבעות אירופה השונות. סלומון הגיע לניו יורק ב-1772 בערך, ושם הוא נכנס לעסקים כסוחר בבורסה וסוחר אוניות.

העימות הראשון של סלומון עם הבריטים היה ב-1776. חמישה ימים לאחר שהצבא הבריטי כבש את ניו יורק פרצה שריפה שהשמדה כרבע מן העיר. הבריטים חשדו בקבוצת Sons of Liberty [בני החרות] – חשד שהיה כנראה נכון. חיים סלומון נעצר כחשוד והושם בבית הכלא.

מאחר שידע גרמנית שוטפת, השתמשו בו הבריטים כמתורגמן, כדי לעזור להם לתקשר עם שכירי החרב הגרמנים שהיוו כמחצית מחייליהם. הם הרשו לו לעזוב את הכלא ולחזור לעסקיו, ובמסגרת זו הוא גם סיפק סחורה ומצרכים לקצינים הגרמנים. אבל באותו זמן הוא גם שימש כסוכן חשאי ואולי אף מרגל לטובת האמריקנים, והצליח לעזור לשבויים אמריקנים וצרפתים לברוח מהשבי. הוא גם עזר לחיילים גרמנים לערוק אל הצד האמריקני. ב-1777 הוא נשא לאישה את רחל פרנקס, אחותו של יצחק פרנקס, וכעבור שנה נולד להם בן. באוגוסט 1778 שוב נעצר סלומון על ידי הבריטים בחשד ריגול וחבלה. הוא הושם בכלא ונידון למוות, אך ניצל מהתליין כאשר ברח מבית הכלא והצליח לחצות את קווי הבריטים. שבועיים לאחר מכן הגיע לפילדלפיה.

פילדלפיה

בפילדלפיה הגיש סלומון תביעה נועזת לקונגרס. הוא תיאר את פעילותו במסגרת הפטריוטים בניו יורק וסיפר שהשאיר את אשתו ובנו שם ושהוא "איבד לחלוטין את רכושו בסכום של חמשת אלפים או ששת אלפים לירות שטרלינג". הוא הגיש בקשה לקונגרס לקבל "כל משרה שהיא". אולם בקשה זו לא הניבה כל משרה בשבילו.

וכן, שוב ללא פרוטה, התחיל סלומון את עסקיו מאפס, בפעם השנייה. הוא שוב נעשה סוחר בבורסה, וקנה ומכר סחורות שונות. הוא גם עסק בסחר בשטרות וייצג את הממשלה הצרפתית. הוא מכר שטרות מצרפת, הולנד וספרד כדי לגייס כסף בשביל הצבא הצרפתי והאמריקני. "סלומון היה אלכימאי: הוא ידע להפוך שטרות של נייר לכסף אמיתי." – כדברי ההיסטוריון יעקב מרקוס (Jacob Marcus). בתפקיד זה הוא היה חיוני לממונה על הכספים מטעם הקונגרס, רוברט מוריס. הממשלה האמריקנית היתה אז קרובה לפשיטת רגל ולעיתים קרובות לא היה די כסף לשלם לחיילים.

בין 1781 ו-1784 אנו מוצאים ביומנו של מוריס למעלה מ-100 רישומים המפרטים את העסקים עם סלומון. הרישום הראשון הוא מ-8 ביוני 1781, על "הסכם עם חיים סלומון, הסוכן, לסייע לי במכירת השטרות." כך השתמש סלומון בכישורו בענייני מימון בינלאומי ובמוניטין שלו ללא רבב על יושר, הגינות ואחריות כדי לגייס כספים, שהיו כל כך נחוצים לאמריקה באותו זמן. משכורתו הועירה של מחצית האחוז היתה נמוכה בהרבה מהתשלום המקובל, שהיה שלושה עד חמישה אחוזים מהמכירות. האתגר הגדול של מוריס וסלומון היה לגייס די כסף כדי לצייד את הצבא

האמריקני והצרפתי לקראת הקרב המכריע ביורקטאון (Yorktown), שאילץ את הצבא הבריטי להיכנע, בשנת 1781.

ב־12 באוגוסט 1782 קיבל סלומון אישור להוסיף לשמו את המילים Broker to the Office of Finance במודעות בעיתון. גם לאחר סיום המלחמה ב־1783 הופעל לחץ על מוריס וסלומון לגייס כסף כדי לשלם את משכורות החיילים. סלומון סייע להם שוב ושוב, ומכר שטרות כדי לעזור לאומה החדשה ולמנוע ממנה פשיטת רגל.

היבט חשוב אחר של תרומתו של סלומון למלחמת העצמאות האמריקנית היו ההלוואות שנתן – שלרוב לא הוחזרו – לצירי קונגרס עניים. גיימס מדיסון, הנשיא לעתיד, העיר במכתב מ־1782: "טוב הלב של חברי [סלומון] מרחוב פרונט (Front Street) הציל אותי מצרה, אבל מעולם לא השתמשתי בעזרה זו ללא הרגשה של מבוכה, כי הוא התנגד בעקשנות לקבל תגמול על כך ... לצירי קונגרס נצרך הוא מסייע בכסף מהונו הפרטי."

בין היתר, הגיש סלומון עזרה כספית גם לאלכסנדר המילטון מוירג'יניה ולדון פרנציסקו רנדון (Rendon), מיופה הכוח של ספרד בפילדלפיה.

המשך חייו של סלומון היה טראגי. הוא תכנן לשוב לניו יורק, אך מצב בריאותו הורע כתוצאה מהזמן שבילה בבתי כלא והוא נפטר ב־1785 בגיל ארבעים וחמש. הוא השאיר אלמנה ללא אמצעים ושלושה ילדים. כל מאמציו למען ארצו המאומצת השאירו אותו אביון. כל רכושו היה שווה 44,732 דולר; חובותיו הגיעו ל־45,292 דולר. לאחר שנים ניסה בנו חיים מספר פעמים לשכנע את הקונגרס שסלומון הלווה לממשלה למעלה מ־350,000 דולר מכספו הפרטי, אך ללא הצלחה. יורשיו לא קיבלו אפילו סנט אחד. היסטוריונים היו חלוקים בדעתם אם אכן היו אלה כספים של סלומון, או כסף שהשיג למען אמריקה באמצעות משא ומתן עם ארצות אחרות. אבל ההיסטוריון ריצ'ארד מוריס (Richard B. Morris) מסכם: "סלומון, שהפסיד פעמיים את כל רכושו בתקופת מלחמת העצמאות, שסיכן את רכושו וצבר חובות למען הקונגרס ...גמר את חייו ללא פרוטה."

רבים מיהודי פילדלפיה השתתפו בקרבות. בנימין נונס (NONES), שנולד בבורדו בצרפת ב־1757, בא לפילדלפיה בגיל 20 והתנדב ללחימה כחייל פשוט. הוא נלחם בצירלסטון, בגרוד פולאסקי, בקרוליינה ובסוואנה, נשבה על ידי הבריטים ושוחזר רק אחרי קרב יורקטאון. לאחר מכן הוא קיבל דרגת סרן במיליציה של פנסילבניה.

קצין יהודי אחר, ששימש בתפקידים מגוונים, הן צבאיים והן דיפלומטיים, היה דוד סאליסברי פרנקס, שנולד בפילדלפיה ב־1743 ועבר עם אביו למונטריאל ב־1767

למטרת עסקים. כאשר הצבא האמריקני כבש את מונטריאל ב־1775 הוא קיבל את תפקיד השלם בצבא וכעבור שנה עבר עם הצבא דרומה. ב־1778 הועלה לדרגת מייג'ר [רב־סרן] ומונה לשלישו של הגנרל בנדיקט ארנולד, שפיקד על פילדלפיה, והתלווה אליו כאשר מונה למפקד ווסט פוינט ב־1780.

אחרי בגידתו המפורסמת של גנרל ארנולד, נחשדו כמובן גם עוזריו. רב־סרן פרנקס וקולונל וואריק, גם הוא אחד מעוזריו של ארנולד, דרשו חקירה ציבורית כדי לטהר את שמם. לאחר החקירה טוהר שמם לחלוטין.

דוד ס' פרנקס הועלה לדרגת לוטננט קולונל וקיבל תפקידים דיפלומטיים באירופה. הוא חצה מספר פעמים את האוקיינוס בין אמריקה ואירופה, ונפגש עם השליחים האמריקנים בפריס, תומס ג'פרסון, בנימין פרנקלין, ג'ון אדמס וג'ון ג'יי. הוא שוחרר מהצבא ב־1783, ובשנת 1784 הפליג שוב לאירופה, עתה כדיפלומט אזורי, ונשא עימו שלושה עותקים של חוזה פריס, שאושר על ידי הקונגרס והיווה את הסיום הרשמי של המלחמה. הוא שימש כסגן קונסול במרסיי והשתתף במשא ומתן לקראת חתימת אמנת הסחר עם מרוקו ב־1785 לפני שחזר לאמריקה. בציינו את אחת עשרה השנים של שירות למען ארצו, פנה פרנקס בשנת 1789 לקונגרס בבקשה לקבל משרה בממשלה הפדראלית, אך נענה בשלילה. עבודתו האחרונה היתה כעוזר לקופאי בבנק של צפון אמריקה, שזה עתה הוקם. הוא עבד שם מ־1791 עד למותו בטרם עת בגיל 50, כנראה מקדחת צהובה.

יהודי אחר מפילדלפיה, שהשתתף בקרבות והגיע לדרגת לוטננט קולונל בפיקוד המיליציה של פנסילבניה, היה סלומון בוש (BUSH). בוש הצטרף ב־1776 כמייג'ר ליחידה המפורסמת Flying Camp of Associators of Pennsylvania והשתתף בקרבות לונג איילנד, פילדלפיה וברנדיווין (Brandywine).

בזמן שפילדלפיה היתה כבושה על ידי הבריטים, הסתתר בוש בבית אביו, נתפס ואחר כך שוחרר על תנאי. לאחר תום המלחמה, הוא ביקש מספר פעמים לקבל משרה ציבורית אך ללא הצלחה. כמו יהודים רבים באותה תקופה, היה בוש חבר פעיל במסדר הבונים החופשיים (חברות במסדר היוותה גורם מלכד הן יהודים ולא־יהודים בתקופת המלחמה). בוש התרחק מהיהדות, התחתן עם אישה לא יהודיה, וב־1795 נפטר ונקבר בבית עלמין לא יהודי בפילדלפיה.

פיליפ מוזס רסל (RUSSELL), גם הוא מפילדלפיה, התנדב לצבא ב־1776 כעוזר לרופא ד"ר נורמן. בחורף של 1777 עד 1778 הוא שירת ישירות תחת וושינגטון בוואלי פורג' (Valley Forge). רסל עבד ללא לאות, טיפל בחולים

"היהודים קיבלו כאן זכויות אזרח מלאות ואנו מאחלים להם לשגשג ולהיות מאושרים."

סוואנה, ג'ורג'יה

הקהילה היהודית של ג'ורג'יה היתה פעילה מאוד במשך מלחמת העצמאות. פיליפ מיניס (MINIS), יליד ג'ורג'יה, היה הילד היהודי הראשון שנולד ביישוב החדש סוואנה ב-1733. ב-1776 היה מיניס שלם של צבא ג'ורג'יה וכפי שנמסר הוא הלווה לצבא אחד עשר אלף דולר. פיליפ מיניס ולוי שפטל (SHEFTALL) שימשו כמדריכים מקומיים בהכנת המבצע לכבוש חזרה את סוואנה על ידי כוח משותף של הצי הצרפתי והצבא האמריקני תחת פיקודו של הגנרל בנימין לינקולן. למרבה הצער המבצע נכשל וסוואנה נשארה בידיים בריטיות עד לסיום המלחמה.

משפחת שפטל היתה אחת המשפחות שהתיישבו בסוואנה ב-1733. הבנים של בנימין שפטל, האחים מרדכי ולוי, מילאו שניהם תפקיד חשוב במלחמה. מרדכי מונה כחבר במטה הכללי של חטיבת ג'ורג'יה בדרגת קולונל. ב-1777 הוא מונה סגן הקצין הראשי (Commissary) לצבא ג'ורג'יה וכעבור שנה היה לקצין ראשי אחראי לאספקה בצבא ג'ורג'יה ודרום קרוליינה. את בנו שפטל שפטל בן השבע עשרה הוא מינה לעוזרו. עם כיבוש סוואנה על ידי הבריטים בדצמבר 1778, נתפסו שניהם והוחזקו באניית שבויים, ולאחר מכן הועברו לאיי הודו המערבית. הם הוחלפו בסופו של דבר בשבויים בריטים והורשו לעבור לפלדלפיה.

ב-1780 ביקש ג'ורג' וושינגטון רשות להעביר אנייה עם מזון ובגדים בשביל הגנרל מולטרי והשבויים האמריקנים שהוחזקו בצ'ארלסטון הכבושה על ידי הבריטים. שפטל שפטל הצעיר מונה כקצין הרגל של האניה והוא היה האחראי לביצוע מוצלח של המשימה. בסוף המלחמה חזרה משפחת שפטל לסוואנה, כאשר מצבה הכספי הורע בהרבה. התביעה שהגיש שפטל לממשלה הפדראלית החדשה להחזרת הכספים שהלווה להם בזמן המלחמה לא נענתה כלל. שפטל נעשה עורך דין ואחיו מוזס היה רופא. ב-1832, בגיל שבעים, נענתה בקשתו לקבלת פנסיה כחייל משוחרר, ופנסיה זו קיימה אותו עד למותו בשנת 1847.

יהודי אחר מג'ורג'יה, דוד עמנואל, היה גם הוא פעיל בחזית. הוא נשבה על ידי הטורים, שניים מחבריו נורו והוא נמלט לשטח הביצות. לאחר המלחמה הוא נכנס לפעילות פוליטית וב-1801 נבחר כמושל ג'ורג'יה.

סיכום

מלחמת העצמאות האמריקנית חשובה ליהודי אמריקה, כי זו היתה המלחמה הראשונה מאז התקופה העתיקה שיהודים הורשו להשתתף בה באופן פעיל. הם "נתנו כסף,

ובפצועים באחד עשר בתי חולים שהוקמו בחיפזון, חלקם לא יותר מצריפים. גנרל וושינגטון כתב מכתב הערכה, בצינו כי רסל "הקדיש את כל זמנו לטיפול הנאמן בחולים ובפצועים" בחורף הקשה, וכי הוא הציג "התנהגות אחראית ושקולה" בקרב. הוא נשאר בצבא עד 1780, ואז השתחרר בגלל בריאות לקויה.

דרום קרוליינה

נסב עתה את תשומת לבנו אל הדרום, ונתמקד בפרנסיס סלבדור (Francis SALVADOR), שהיה היהודי הראשון שנפל במלחמה. הוא נולד בלונדון ב-1747 למשפחה ספרדית מכובדת, היגר לאמריקה ב-1773 ושם הצטרף למשפחתו במטע אינדיגו בגבול דרום קרוליינה. על אף מוצאו הבריטי, היו לו רגשות אנטי-בריטיים חזקים. הוא היה חבר בקונגרס הראשון של דרום קרוליינה ב-1773 ו-1776 והשתתף בהכנת החוקה של המדינה. הוא היה היהודי הראשון שנבחר לבית המחוקקים של מדינה.

הוא התנדב למיליציה שהוקמה על ידי מייג'ר אנדרו וויליאמסון. ב-1 באוגוסט 1776 נתקלה יחידה זו במארב של כנופיית אינדיאנים משבט הצ'רוקי (Cherokee), שהוסתו על ידי הטורים המקומיים. האינדיאנים ירו בסלבדור וקרפפו אותו לפני שהוא מת. חבר שעבד איתו בבית המחוקקים תיאר אותו כך: "התנהגותו היתה כשל גנטלמן אמיתי, והוא היה מופך ומכובד על ידי המהפכנים הראשונים בדרום קרוליינה." בלוח זיכרון המוקדש לו בפרק בעיר צ'רלסטון נאמר:

נולד אריסטוקרט והפך לדמוקרט / אנגלי, וקשר גורלו עם אמריקה;

נאמן לאמונתו העתיקה, הוא מסר את חייו / למען תקוות חדשות לחרות האדם והבנה בין אנשים

היסטוריונים רבים מזכירים קיום "פלוגה יהודית" בצ'רלסטון אבל הנושא נתון במחלוקת. יעקב כהן, חבר בפלוגה שעבר מאוחר יותר לריצ'מונד, וירג'יניה, מתאר איך עשרים ושישה יהודים הצטרפו לפלוגה שהיתה תחת פיקודו של קפטן ריצ'רד לושינגטון (Lushington). הם היו חלק מגדוד המיליציה של צ'רלסטון, הידוע כ"אזרחים חופשיים" ונלחמו עם היחידות של הגנרל בנימין לינקולן בסוף 1779. בין החיילים היהודים בפלוגה היו אברהם סיישאס, נתן פיליפס וישעיהו אייזאקס.

"הפלוגה היהודית" של לושינגטון נלחמה גם על הגנת צ'רלסטון במשך החודשים של הכיבוש הבריטי בשנת 1779. רחל מוזס, בתו הצעירה של מאיר מוזס, נהרגה מפגז אויב בזמן המצור, כנראה האישה היהודייה היחידה שנהרגה במלחמה. יהודים רבים, ביניהם פליטים מסוואנה, נלקחו בשבי על ידי הבריטים. לאחר סיום המלחמה, התפאר העיתון המקומי South Carolina Gazette כי

לא עלה עלינו בפטריוטיות ובקשר לארצנו!" (סרנה, 1985).

אני מבקש להודות להיסטוריון יונתן סרנה (Jonathan Sarna) מאוניברסיטת ברנדייס, לרב מארק אנגל (Marc Angel) מקהילת שארית ישראל בעיר ניו יורק ולרב מרדכי אסקוביץ (Mordecai Eskovitz) מבית הכנסת טורו בניופורט, רוד איילנד, על עזרתם הרבה בהערות על מאמר זה.

ביבליוגרפיה

ראו ביבליוגרפיה מורחבת בנוסח האנגלי של המאמר.

גוזף אנדרוס הוא רופא, סופר, פעיל בנושאים חברתיים ובנושאי שימור הסביבה וחוקר נלהב של ההיסטוריה היהודית והאמריקנית. יליד העיר ניו יורק, הוא מתגורר עתה בקונקורד במדינת מסצ'וסטס והוא חבר בחברה הגניאלוגית היהודית של בוסטון רבתי. הוא רופא פנימאי ומרצה בבית הספר לרפואה באוניברסיטת טפטס (Tufts) בבוסטון. הוא כותב לעיתון The Boston Globe והוא מחבר רב המכר, ספר ההיסטוריה וההדרכה Revolutionary Boston, Lexington and Concord: The Shots Heard 'Round the World! [בוסטון, לקסינגטון וקונקורד במהפכה: היריות שנשמעו מסביב לעולם]. ספרו הבא הוא: משה ומרים באמריקה: יהודים נלחמים לחופש ולזכויות אורח באמריקה הקולוניאלית ובמלחמת העצמאות שלה. ד"ר אנדרוס הוא צאצא ישיר של חיילי מלחמת העצמאות והפטריוטים המתוארים במאמרו: חיים סלומון, קולונל יצחק סרנאק ומייג'ור בנימין נונס.

JoelAndrew@aol.com
www.concordpress.com
www.concordgiudes.com

נאבקן נגד ההסגר הבריטי, נלחמו כחיילים סדירים וכחיילי מיליציה, ומתו או דיממו בשדות הקרב כדי להשיג זכויות לעצמם ולילדיהם" (מרקוס). והם אכן נלחמו וסייעו בכסף לארצם החדשה המאומצת, לרוב בסיכונים אישיים וכספיים גדולים, שלעיתים קרובות הביאו אותם ואת משפחותיהם לבריאות רופפת ועוני.

לאור האיסור הגורף על שירות צבאי ליהודים במשך שבע עשרה המאות של גלות שקדמו לעצמאות האמריקנית, בלט ההישג שלפחות חמישה עשר חיילים יהודים הגיעו לדרגות קצינים בצבא הקונטיננטאלי (תחת השלטון הבריטי לא קיבל יהודי דרגת קצין אלא אם כן נשבע בשבועה הנוצרית המקובלת). רבים מהילדים והנכדים של יהודי המהפכה השתתפו בצבא ובצי, הן כחיילים והן כקצינים, במלחמת 1812 ולאחר מכן במלחמת האזרחים.

יהודי המהפכה זכו לראות את ביטול המבחן הדתי למבקשי עבודה בשירות הציבורי, בניו יורק עוד בזמן המלחמה, ולאחר המלחמה בסעיף של החוקה הפדראלית (1787) ובחוק זכויות האזרח (Bill of Rights) ב-1791. עם זאת, למעשה חלק מהמדינות העניקו זכויות אלה רק שנים רבות לאחר מכן.

ב-4 במרס 1784, השיב "סוכן בורסה יהודי" – כנראה חיים סלומון – להתקפה של גולה טורי נגד היהודים. המכתב הגלוי, שהתפרסם בעיתון The Independent Gazetteer בפילדלפיה, "הינו עדות בולטת לחופש ולביטחון שהרגישו היהודים," לפי דברי ההיסטוריון יונתן סרנה.

"אני מתרונן וגאה על כך שיש לנו הכבוד לחיות בארץ חופשית, שבה קיבלנו, כעם, מעמד והגנה בנדיבות רבה; ואני מאמין, על אף המכשולים שבעבר, שנקבל את כל הזכויות שאנו שואפים להן יחד עם כל האזרחים. סיפוק לאין קץ נותנת לי... המחשבה שכבר בתחילת המלחמה היינו במדים, ויגים נאמנים, ואיש

זכרו של חיים מנדל פיקהולץ
נגד
Assicurazioni Generali S.P.A.
ישראל פיקהולץ

הנכדים של אחיו. חוץ מהם לא נשאר בחיים בן משפחה יותר קרוב. סייעתי להם להגיש תביעה ולאחר הרבה הא דא על אי תשלום פרמיות, הציעה להם גנרלי \$3354.34, שהם הסכימו לקבל ולחלק ביניהם.

גם אמו וגם אשתו של ישראל איסר קופרשמיד היו ממשפחת פיקהולץ, כך שהזיהוי היה פשוט. אני מכיר את שתי הנכדות של אחי-אשתו, וסייעתי להן להגיש תביעה. גנרלי אישרה שהיו לו שתי פוליסות לעשרים שנה, שתייהן משנת 1929. אך הם טענו שאחת לא היתה בתוקף ועבור השנייה הציעו סכום "מכובד" בסך \$1462.16. אני מבין שהבנות קיבלו מה שהוצע להן ולא ערערו על הפוליסה שנפסלה.

בשני המקרים לא הבחנו במעורבות כלשהיא של ICHEIC מלבד הגשת התביעות, וכל ההתכתבות בהמשך היתה עם גנרלי.

אבל חיים מנדל היה עניין אחר לגמרי. פשוט לא היה לנו מושג מי הוא היה. אחת מצאצאי משפחת פיקהולץ בארצות הברית יודעת שלסבתה היה אח – שאול בן אריה ליב פיקהולץ – שהיה גר לא הרחק מצורטקוב ושהוא עלה ארצה אחרי מלחמת העולם הראשונה. הוא השאיר שני בנים בוגרים בגליציה ואיננו יודעים את שמותיהם. הצעתי לה להגיש תביעה, כי אם יתברר שאביו של חיים מנדל היה שאול, היה סיכוי טוב להוכיח קשר משפחתי קרוב. הגשתי תביעה גם אני, על סמך השערה שחיים מנדל היה שייך למשפחת פיקהולץ מבודנוב (Budanow, קרוב לצורטקוב), ובאותה עת סברתי שמשפחה זו היתה קרובה לשלי. עד היום לא מצאנו צאצאי המשפחה מבודנוב בחיים.

שתי תביעות אלה היו חלשות למדי, אבל המטרה העיקרית לגביי היתה לפתוח תיק וללמוד מי היה חיים מנדל פיקהולץ. לפי כללי ICHEIC, גם אם חברת הביטוח דוחה את התביעה, היא חייבת להציג מסמכים ואלה היו מגלים לנו את פרטי האיש.

לכן, ביום 9 בדצמבר 2003 הגשתי תביעה וביום 17 בנובמבר 2004 הודיעו לי מ-ICHEIC בלונדון שהתביעה הועברה לגנרלי לטיפול. ביום 9 באוגוסט 2005, עשרים חודש מעת הגשת התביעה, הודיעה לי חברת גנרלי כי אין להם פוליסה התואמת את הנתונים שציניתי. כמו כן הם הציעו לי להגיש ערעור ל-ICHEIC.

מתוך אתר האינטרנט של הוועדה הבינלאומית לתביעות ביטוח מתקופת השואה (International Commission on Holocaust Era Insurance Claims): "ICHEIC" נוסד ב-1998 בעקבות משא ומתן בין חברות ביטוח אירופיות ובין מפקחי ביטוח בארה"ב, וכן נציגי ארגונים בינלאומיים של יהודים ושל ניצולי שואה ומדינת ישראל... כדי לאסוף תביעות ביטוח מתקופת השואה ולזרז את הטיפול בהן בידי החברות החתומות כאן." (תרגום שלי, פ'). תביעות אלה נבעו מן העובדה שהרבה מבין קרבנות השואה היו בעלי פוליסות ביטוח חיים שלא שולמו לאחר מותם או שלגביהם תשלומי הפרמיות נפסקו בגלל השואה.

במהלך שנת 2003 ולקראת המועד הסופי להגשת התביעות, 31 בדצמבר, נודע לי ש-ICHEIC הציג באינטרנט מסד נתונים עם שמות בעלי פוליסות, ושם מופיע פיקהולץ אחד. לאיש קראו חיים מנדל פיקהולץ, וכל מה שרשום באתר הוא שהפוליסה הופקה בצורטקוב על ידי החברה האיטלקית Assicurazioni Generali S.P.A. (גנרלי).

לא היה לי מושג מי האיש. צורטקוב נמצאת לא הרחק מסקאלאט (גליציה המזרחית), שבה התגוררו הענפים העיקריים של משפחות פיקהולץ, אבל לא הכרנו פיקהולץ שגר ממש בצורטקוב. מנדל הוא שם נדיר מאוד אצלנו וכמובן לא יכולתי לדעת אם השם "חיים" היה חלק מן השם המקורי או שמא נוסף בעקבות מחלה, תופעה שכיחה למדי. למעשה, אף סבי נולד מנדל פיקהולץ ונוסף לו השם "חיים" כמה ימים לפני שנולדתי.

לאמיתו של דבר, הייתי מעוניין לזהות את האיש עצמו, יותר מאשר לחפש תשלומי ביטוח, אבל לא תמיד מסיימים הדברים כפי שהתחילו.

באותה הזדמנות, חיפשתי בני פיקהולץ נוספים במסד הנתונים של ICHEIC, תוך שימוש בשינויי כתיב וכוכביות, וכך מצאתי עוד שניים: חיים פיקהולץ מילרל וישראל איסר פיקהולץ קופרשמיד, ששניהם רכשו פוליסות מגנרלי ב"סקאלא". העובדה ששניהם הופיעו עם שם משפחה כפול הקשה על החיפוש, כי מנוע החיפוש של ICHEIC לא זיהה אותם לפי "פיקהולץ". אבל אותם שמות כפולים אפשרו לי לזהות את האנשים באופן חד משמעי וליצור קשר עם קרוביהם.

חיים פיקהולץ מסקאלאט (כמובן, לא סקאלא) נולד למשה פיקהולץ וחנצי מילרד (לא מילרל) ואני מכיר את ששת

בינתיים, למדתי שכנראה אין מגדל במשפחת פיקהולץ מבדונוב ושמשפחה זו לא קרובה למשפחה שלי כפי שחשבתי, כך שכל הבסיס לתביעתי נשמט. אבל רציתי לזהות את חיים מגדל, לכן המשכתי.

בערעורי, מיום 26 באוגוסט 2005, הזכרתי ל-ICHEIC שלפי הכללים שלהם עצמם, התובע זכאי לראות כל מסמך הקשור לתביעה, ומחיתי על כך שגנרלי אינה מכבדת את הכלל הזה. ביום 21 בספטמבר העבירה ICHEIC את הערעור לגנרלי וביום 24 באוקטובר דחתה גנרלי את הערעור, שוב בלי להציג מסמכים כלשהם. הם הודיעו לי שיש לי שלושים יום כדי לבקש בוררות.

בבקשתי לבוררות, שהגשתי ביום 7 בנובמבר, סקרתי את כל מה שידעתי על אחד עשר צאצאי משפחת פיקהולץ בשם מגדל שנולדו לפני 1920 והצעתי שהמועמד הטוב ביותר הוא מגדל ליברגל, בנם של שרה פיקהולץ ומשה ליברגל מסקאלאט, שנולד בשנת 1890. בפנייתי, הזכרתי ל-ICHEIC שלפי האתר שלהם "תפקיד ICHEIC לזהות, לברר ולשלם תביעות של יחידים" ושאלו היו מספרים לי מתי והיכן נולד חיים מגדל ומי היו הוריו, קרוב לוודאי שהייתי יכול לסייע להם למלא את תפקידם.

ביום 15 בדצמבר 2005, הודיעה גנרלי ל-ICHEIC שהם שוב דוחים את תביעתי ו"שאינן עוד מה להוסיף". ב-21 בדצמבר מסרו לי מ-ICHEIC על תגובה זו של גנרלי וב-13 בינואר אמרתי להם מה דעתי עליהם ועל המשחקים שלהם.

ביום 2 במרץ 2006, כתבה גנרלי כי "כל ההסברים בקשר לתביעה זו כבר סופקו" וכי שוב "אין מה להוסיף". בעניין הצגת המסמכים, הרגשתי שאני מדבר אל הקירות.

הבורר ראה את החומר ביום 19 ביוני 2006 וביום 23 ביוני קיבלתי הודעה שיש לי ארבעה עשר יום להגיב ל"מילה האחרונה" של גנרלי.

ביום 20 ביולי 2006, העביר לי מארק הלפרין מ-JRI—פולין נתונים ראשונים של רישומי לידה מסקאלאט (05-1902) שזה עתה התקבלו מוורשה, בתוקף תפקידי כאחראי לגיוס תרומות לפרוייקט עבור סקאלאט. והנה, בין הנתונים משנת 1902 רשומה הלידה של חיים מגדל פיקהולץ, שנולד בעיירה הסמוכה קצנובקה, לאביו יוסף פיקהולץ מקצנובקה ואמו ברטה שוובל מצוטרטובה.

ידעתי שליוסף וברטה היו שלושה בנים. אברהם נולד ב-1900 ונפטר ב-1901, יצחק (1906-1977) שקבור בניו-ג'רסי, ומוניו שעליו למדתי מנתונים שהוגשו על ידי בן משפחת שוובל ל-Family Tree of the Jewish People של JewishGen. נראה היה שמוניו הוא חיים מגדל. אני

חשבתי ששמו של מוניו היה משה, כי המוניו האחר, היחיד במשפחות פיקהולץ, היה משה. בהמשך למדתי שאני לא הייתי היחיד שטעה בכך.

ליצחק — אירון בארה"ב — לא היו ילדים, אבל בשנת 2000 אשתו עדיין היתה בחיים. בזמנו, מצאתי אלוה פיקהולץ בספר טלפונים וכתבתי כדי לברר מי היא. קיבלתי תשובה מאחינה שסיפר שהיא אלמנתו של אירון, שלא היו להם ילדים ושהיה לו אח שנהרג בשואה. אלוה לא ידעה כל פרטים מעבר לכך — או אולי ידעה פעם אבל כבר לא זכרה.

אבל עתה אנחנו כבר ב-2006 ואלוה אינה רשומה עוד בספר הטלפונים. צלצלתי לבית העלמין ולמדתי שהקבר הסמוך לקבר של אירון עדיין ריק. כבר ידעתי שיש אבן כפולה, כך שהיו כל הסיכויים שאלוה עדיין בחיים. בבית העלמין לא היו מוכנים לספר לי יותר, אבל נתנו לי את מספר הטלפון של החברא קדישא, בעלי הקברים באזור. צלצלתי לשם. האשה שענתה לטלפון חשבה שכל הסיפור חשוד, אך הבטיחה להעביר מסר למשפחה. תוך זמן קצר קיבלתי דואר אלקטרוני מאותו אחייך, Len, והוא סיפר שאלוה בת התשעים וחמש בחיים ושהוא מטפל בענייניה. גם לן התייחס אלי בחשדנות באותו שלב.

מיד שלחתי פקס ל-ICHEIC עם כל החדשות האלו והודעתי להם שמכאן והלאה, אלוה היא התובעת אך אני אמשך לעבוד איתם (או נגדם) בשמה.

כמובן, הזמנתי מהארכיון בוורשה את רישום הלידה של חיים מגדל ובינתיים שלח לי לן את תעודות הלידה והנישואין של אירון, המראים את שמות הוריו והקשר עם אלוה. ביום 7 באוגוסט העברתי לבורר בפקס את המסמכים של לן וכן יפוי כוח שלו, יחד עם בקשתו של אירון לביטוח הלאומי האמריקאי, מסמך המציג את שמות הוריו ומקום הולדתו בכתב יד. זה מסמך שהשגתי כמה שנים קודם.

עד למועד צאתי את הארץ לכנס הגניאלוגי 2006 בניו יורק, טרם קבלתי אישור כלשהו מהבורר על קבלת המסמכים החדשים. בכנס התייעצתי עם כמה מבינים בדבר, ובמיוחד עם מר סידני זבלודוף, איש בעל ניסיון רב בענייני ICHEIC, והוא סבר שיש לי סיכוי טוב על אף שהצגתי חומר חדש לאחר שלמעשה תמו כל ההליכים.

בינתיים, השלמתי את התמונה. חיפשתי במסד הנתונים שלי את כל האנשים הקשורים לצוטרטובה ומצאתי שני דפי עד שהוגשו על ידי גב' גניה סטוק מקריית מוצקין בשנת 1956. גב' סטוק קיבלה על עצמה להגיש דפי עד עבור כל יהודי עיירתה פרובוזנה (Probozhna), כולל משה פיקהולץ, אשתו שרה וילדיהם פריידה, יוסף ואביגדור. עותקים אלה היו ברשותי עוד מימי המחקר הראשונים

שלי, ומתוך 325 דפי עד של צאצאי משפחות פיקהולץ, זה של שרה ממוספר במספר "1" שוחחתי עם גב' סטוק – אז בת שמונים – בשנת 1998 והיא סיפרה שידעה מעט על משה חוץ מהעובדה שהיה מצ'ורטקוב, אך אשתו היתה מפרובונזה והיא הכירה את משפחתה. הוא זכרה שלמשה היה אח שהתגורר מחוץ לגליציה – אולי בוינה. התרשמותי העיקרית משיחתנו היתה שגב' סטוק הצטערה שהגישה דפי עד רק עבור 975 מתוך כ-1200 יהודי פרובונזה, והרגישה כישלון בכך שלא כיבדה גם את השאר.

בחזרה ל-2006. הבנתי שגב' סטוק הכירה את מוני פיקהולץ וסברה כמוני ששמו היה משה. על פי דף העד, היא ידעה שהוא נולד ב-1902 וששם אביו יוסף. היא לא רשמה את שם הנעורים של שרה אבל זיהתה את הוריה כאביגדור ומרים. גב' סטוק הגישה שני דפים נוספים לבני אביגדור ומרים, בשם המשפחה קלינגר, כך שסברתי שהם אחים של שרה וששמה קלינגר. גב' סטוק העידה שהמשפחה נהרגה בכליז' בשנת 1942.

ביום 17 בספטמבר, הודעתי לבורר שרישום הלידה של חיים מנדל בידי, וצינתי תאריך מדויק ומספר בית. כמו כן, כתבתי שאני סבור שהיה גר בפרובונזה, שאשתו היתה שרה לבית קלינגר ושילדיהם הם פריידה, יוסף ואביגדור. הזכרתי לו שטרם אישר קבלת המסמכים ששלחתי לו מאז יולי.

ביום 19 בספטמבר, קיבלתי דואר אלקטרוני מ-ICHEIC לפיו הבורר מבקש הבהרות נוספות, בעקבות כל הגלגולים של התביעה – בקשה סבירה בהחלט.

בפקס ששלחתי לו ביום 21 בספטמבר פרסתי בפניו את התביעה מן ההתחלה, והוא העביר את הכול לגנרלי ביום 24 באוקטובר, תוך הודעה שעליהם להגיב תוך עשרה ימים.

ביום 13 בדצמבר, הזכרתי ל-ICHEIC שעשרת הימים עברו מזמן.

ביום 27 בדצמבר, שלחה לי גנרלי העתק הפוליסה, המאשרת כי שרה קלינגר אכן אשתו של חיים מנדל פיקהולץ, והציעו סכום של חמש ספרות על שם אלוה פיקהולץ, עבור פוליסה שנרכשה בשנת 1937 לתקופה של עשרים וחמש שנה. הם נתנו לי שלושה ימים להודיע על ביטול הערעור. התברר ש-ICHEIC עמדו לסגור את משרדיהם בלונדון ביום 31 בדצמבר ופתאום היה להם דחוף לסגור את כל התיקים.

ביררתי את האריתמטיקה עם סינדי זבלדוף, לן קיבל את ההצעה בשם דודתו ומשכתי את הערעור. לן קיבל את ההמחאה בראשית פברואר 2007.

לפעמים הטובים מנצחים, בכל זאת. אחטא אם לא אזכיר את התמיכה המוסרית והעצה הטובה שקיבלתי מתום וניציאנר (Tom Venetianer). לא הצלחתי למצוא את גב' גניה סטוק כדי לבשר לה מה קרה, ואני חושש שאיחרתי את המועד.

בהזדמנות זו, אני מבקש לזכור את חיים מנדל (מוניו) בן יוסף ובילה פיקהולץ, אשתו שרה בת אביגדור ומרים לבית קלינגר וילדיהם פריידה, יוסף ואביגדור. ה' יקום דמם.

ישראל פיקהולץ נולד בפיטסבורג מעט לפני קום המדינה. הוא עלה ארצה לפני שלושים וארבע שנים, רוב הזמן תושב הנגב אך זה שש עשרה שנים מתגורר בגוש עציון. הוא מתעניין בתולדות המשפחה מאז היותו ילד, אך לא התמסר לעניין ברצינות עד לפני כשלוש עשרה שנים. בתשע השנים האחרונות הוא מעורב במחקר שמטרתו לזהות ולקשר בין צאצאי כל משפחות פיקהולץ באשר הם. ישראל נשוי לפרנסיס ספיאן (Safien) לבית זילברשטיין (ממשפחת זילברשטיין שבלונדון) והוא חבר בסניף הנגב של החברה הגניאלוגית הישראלית. כמו כן הוא חבר בוועדת ההיגוי של גשר גליציה.

אתר האינטרנט של פרויקט פיקהולץ הוא:

www.pikholtz.org
IsraelP@pikholtz.org

הערות לגניאלוגיה של משפחת ז"ק *

מקור השם ומשמעותו

ישראל חיים ז"ק

ש"י (1390 עד 1550) לערך. תחילתם בנידנברג, באבי המשפחה יצחק-איזק, אשר לפי השערת הרב פלס הוא מקור השם זק לענף זה. המשך הענף הרבני של המשפחה מאב לבן הוא ר' שמעון זק, בנו ר' יואל זק ובנו ר' נתן זק; האחרון בהם הידוע לנו, בנו של נתן, הוא ר' יהודה (זלקלי) מהר"ז זק, מפרש ספר מצוות גדול (הסמ"ג), של ר' משה בן יעקב מקוצי, מגדולי בעלי התוספות הצרפתיים במאה ה-13. בגלל החשיבות שייחסו חכמי ישראל לספר זה, הוא היה אחד הספרים הראשונים אשר הודפסו בעברית לאחר המצאת הדפוס באירופה, לפני שנת 1480 (פלס, תשמ"ג). מהר"ז זק עבר לשוויינפורט (Schweinfurt), שם היה רב הקהילה, וסיים את חייו בפראג, שם מנו"כ (מנוחתו כבוד) (חבצלת ואחרים). לנדידתו זו אולי משמעות לגבי משפחת ז"ק בקהילת יוצאי פראג בקראקוב (ב' להלן).

יש הסוברים כי שמות דמויי זק וז"ק, כלומר שמות הנגזרים מז"ק ואינם זהים, היו קיימים כבר מאות שנים קודם למתואר לעיל, כגון Zakh, Zack (בית התפוצות, ללא ציון מקורות לבירור וזיהוי).

ב. מקור שם המשפחה בשם עיירה

בארצות הלאומי בקראקוב, מתועדת פסיקת השליט מתאריך 4 ביוני 1507 (כ"ד סיוון רס"ז) האוסרת על חמישה עשר יהודים ובהם דוקטור ישראל ז"ק, להגר מקראקוב (איור א'). וועטשטיין (Wettstein), במאמרו הקצר משנת תרס"ג (1902), מציין את שמו עם גרשיים (ז"ק) ומציע שמוצאו של דוקטור ישראל ז"ק הוא מעיירה בשם Zaki הנמצאת, אף כיום, במרחק של כשישים ק"מ ממזרח לפראג. בדיונו נעזר וועטשטיין בהסבר טכני מעניין על הגרשיים, שלדעתו מקורם בשיטת סימון של מילים לועזיות בשני קווים מעליהן כאשר המלה היא בכתב יד וגרשיים כאשר היא בדפוס, לדוגמה פירוש רש"י למלה תהו, בספר בראשית, א, ב: אַשְׁטוּרְדִי"שׁוֹן (estordision; קטן, תש"ס). על כן לדעת וועטשטיין הגרשיים בשם ז"ק כלל אינם ראשי תיבות. וועטשטיין אינו מבהיר מדוע בחר בעיירה זו מתוך עיירות רבות במדינת בוהמיה (צ'כיה) ששמן מתחיל בהברה Zak. פרבר (פאר מרדכי, 1951) ובעקבותיו וונדר (אלף מרגליות, 1993) מצטטים מאמר עלום זה, שהופיע בחוברת נדירה. גם ההפניה למאמר זה אצל כהנא (ענף עץ אבות, 1903, ע' 31) מוצנעת בהערה לענף ר' אברהם ז"ק ובנו ר' מאיר ז"ק אב"ד לבוב (ראה 17 להלן).

הקדמה

שם המשפחה ז"ק נדיר יחסית בתפוצתו כיום. להשוואה, הוא אינו נכלל ברשימת מאתיים שמות המשפחה הנפוצים בישראל (אריאל 1997). מאידך בני משפחות ז"ק מופיעים לדורותיהם בין המשפחות העתיקות והחשובות ב"אילן הרבני השזור" והמשורג, בו משפחת ז"ק מופיעה ומסתתרת חליפות (איש הורוויץ, לתולדות הקהילות בפולין; שפירא, משפחות עתיקות בישראל).

האילן הרבני השזור (*Intertwined Rabbinical Tree*) — כך אכנה את האילן, הגזע, המשלב משפחות עתיקות ומתמשך על פני עשרות דורות, ואישיו מדווחים היטב בספרות הרבנית והגניאלוגית מימים קדומים. באילן הזה מקושרות כעשרים משפחות רבניות, ובהן המשפחות איסרליש, אשכנזי, הורביץ (הורוויץ ואיש-הורוויץ), וייל, ז"ק, טרייביש (טריווש), כ"ץ, לוריא, מייזליש, מרגליות, קלויזנר, קצנלנבוגן, רפפורט, שור, שפירא (וראה רפפורט, עת-מול, אלול תשס"ה).

למקור ולמשמעות של שם המשפחה ז"ק השערות שונות והסברים מגוונים.

יכוח הוא אם משמעות השם ז"ק הינו *זרע קודש* או *זרע קדושים*, וכן אם הוא שם משפחה קדום ממקור אחד או שהוא ניתן מדי פעם, בדורות שונים וממקורות שונים. בניסוח אחר, השאלה היא האם שם המשפחה ז"ק (1) מבטא בעיקרו קדושה במהות או בהתנהגות של ענף קדום ויחיד (וראה ישעיהו ו, יג: *אשר בשלכת מצבת בם זרע קדש מצבתה, ועזרא ט, ב: והתערכו זרע הקדש בעמי הארצות*), או (2) אומץ בהזדמנויות נבדלות ושונות, לקדושים או לצאצאיהם בעקבות הקרבה ומוות על קידוש השם או אולי (3) ניתן על שם מקומות מוצא גיאוגרפיים, או נובע משם אבות.

ענפי זק או ז"ק, לאורך הדורות

נתאר חמישה ענפים, מהקדום למאוחר; כל ענף מתהדר בהסבר שונה למקורו של השם.

א. מקור שם המשפחה בשם פרטי

בני משפחת זק הקדומים ביותר הידועים לנו מזוהים בנידנברג ונדונים על ידי דינרי (תשמ"ד), פלס (תשמ"ו), יובל (תשמ"ט), חבצלת ואחרים (תשנ"ג). אלה הם חמישה דורות של משפחת זק, המתפרשים על פני השנים ק"ג עד

* מאמר מקוצר בנושא זה — קדושה משפחתית (ז"ק) — הופיע בכתב העת עת-מול, תמוז תשס"ז, 31:188.

בלבוב, במזרח אירופה, שם מנ"כ (עמדן 1953, וונדר 1993). ראוי לזכור שהמסעות ביבשה נערכו בעגלה (לתואי ראה איור ג'). בנו יעקב עמדן היה חריף במחקר ורזי בכתיבה, ושניהם היו לוחמים עזים נגד השבתאות. מפורסמת מאוד מלחמתו של יעקב עמדן ביהונתן אייבשיץ, בחשד להיותו נוהה בהסתור אחר שבתאי צבי, מלחמה אשר פילגה בסערה את העם בכל אירופה. החכם צבי ויעקב עמדן בנו היו דמויות עשירות ומגוונות ברוח, באמונה ובפעילות, ותולדותיהם חשובות להבנת ההיסטוריה היהודית בכלל ותקופתם בפרט.

תמונת החכם צבי (האנציקלופדיה העברית, כרך ד' ע' 419)

ד. מקור שם המשפחה במוות על קידוש השם

- בספר מליצי אש של אברהם שטרן (כרך ב', סעיף מט) ובספר משפחות עתיקות בישראל של י"ל שפירא (ע' 262) מוזכר ר' מרדכי ז"ק שנהרג על קידוש השם בלובלין, בעלילת דם בשנת שצ"ו (1636), ומאז קיבלו את שם משפחתם ז"ק, זרע קדושים. שטרן מציע שהוא היה אחיו של אברהם ז"ק, אב"ד אוסטראה (אוטרוג), אבי מאיר, מהר"ם ז"ק אב"ד לבוב. הצעה זו אינה סבירה, כי מרדכי היה בן דורו של מהר"ם. שפירא חוזר אף הוא על הנחה זו, אך מעיר שאפשר והוא בנו של אברהם, על כן אחיו של מהר"ם ז"ק. דבר זה נראה סביר, כי מהר"ם נפטר בשיבה טובה כשמונה עשרה שנים לאחר שנהרג מרדכי הי"ד. נעיר כאן שבכורו של מהר"ם נקרא אף הוא אברהם, ונפטר בחיי אביו, ולזכרו קרא לבן זקונו אברהם. הבן השלישי של מהר"ם נקרא מרדכי, אולי לזכר דודו הי"ד. עם זאת איש הורוויץ ושפירא מייחסים את מוצא השם ז"ק במשפחת הרא"ש (ג' לעיל). משפחת רבנים זו מלבוב היתה משפחה ענפה ובצאצאיה רבנים רבים על פני שמונה דורות ויותר (איש הורוויץ 1978, ע' 81).

נפתלי י' הכהן (אוצר הגדולים, תשכ"ז-תש"ל) מתאר את הר"ר ישראל ז"ק (בערך תתתמ"א, ע' ט), כרב מחכמי קראקוב הראשונים, בשנים רך-ש' (1490-1540) לערך, ושם מנ"כ. נפתלי הכהן מתייחס גם לנושא הערכאה והאיסור לעזוב את קראקוב. מהארכיון של ממשל קראקוב קיבלנו, באדיבותם המסורה, צילום של התעודה שנכתבה לטינית, כתב יד בקולמוס, וכן את הפיענוח הלטיני המודפס במכונת כתיבה.

ג. מקור שם המשפחה בקדושה שבמהות ובהתנהגות

ר' יעקב ישראל עמדן, המכונה יעב"ץ, בספרו על אביו: *תולדות רבנו צבי הירש אשכנזי, חכם צבי*, מתחיל את האילן באבי זקנו מר"ה בנימין זאב אשכנזי מגזע ז"ק, וזקנו מר"ה יעקב, שניהם מחכמי ווילנא, ומסיים באביו מר"ה צבי הירש אשכנזי ז"ק, והוא עצמו יעקב, כשם זקנו. בספרו הוא מבהיר בהרחבה את מקור שם המשפחה ז"ק: "... כך היו נוהגין לחתום שם משפחתם כי היו זרע קדוש בני בחונים וצורפים בימי הגזרות ושמדות והמה נשארים נאמנים לה' מכמה דורות חסידי אשכנז הקדמונים". ניסוח זה לקוח כפי הנראה מספר יחסין השלם של ר' אברהם זכות (ע' 222b) ומעובד על ידי יעב"ץ. הנוסח מתייחס למשפחת רבי אשר, הוא הרא"ש, שהיה במקור מקולוניה ומוורמייזא, ומשם נדדה המשפחה לברצלונה והתיישבה בטוליטולה היא טולידו. בכך קושר יעב"ץ את גזע ז"ק למשפחה זו. יעב"ץ הכיר היטב את ספרו של אברהם זכות, מאחר שערך לספר הגהה מכתב היד של המחבר. כותר הפרק בו מתואר מקור השם ז"ק בספרו של יעב"ץ, "זרע קדש מצבתה" (ישעיה ו, יג) מעורר עניין בקשר למשמעות השם ז"ק (וראה אצל מפרשי התנ"ך לדורותיהם וגם אצל נגה הראובני, בספרו שיח ועץ במורשת ישראל, ע' 112-113). אברהם זכות, אשר חי בתקופת גירושי ספרד ופורטוגל, מוסיף בהתייחסו למשפחת הרא"ש: "... וכן זאת המשפחה לעולם נתנו המעשר ממה שמרוויחים ונקראו קדושים". למחויבות זו היתה כפי הנראה חשיבות מיוחדת להפגנת מאפייני קדושתם, שחרגה מעבר למסורות הנפש על קידוש השם. איש הורוויץ (1978), ושפירא (1981), מציינים את המסורת לפיה אכן מתייחסת משפחת ז"ק אל ר' יעקב בעל הטורים בנו של הרא"ש.

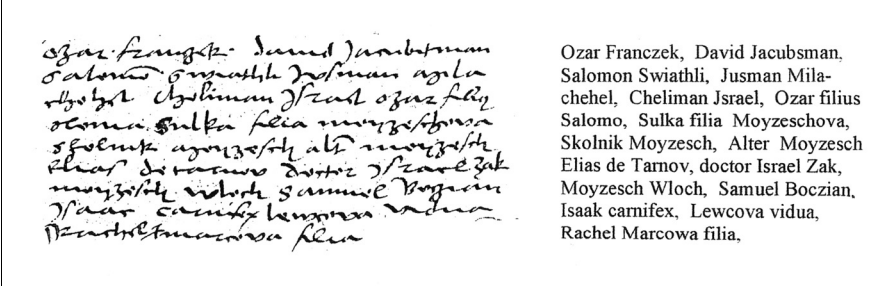
ארבעת הדורות של ענף החכם צבי מגזע ז"ק, הנזכרים לעיל, חיו בשנים של"ו-תקל"ו (1576-1776) לערך. החכם צבי (איור ב') פרש את רבנותו על פני רחבי אירופה. את מסעותיו התחיל בברודא (Broda) במורביה, עבר דרך בודא (אובין, בודא-פשט) והגיע לסלונקי וקושטא (איסטנבול) — שם הוענק לו התואר "חכם צבי" — ומשם פנה שוב לבודא והלאה לסארייבו, ברלין, אלטונא, המבורג, אמסטרדם ולונדון, ושוב מזרחה דרך עמדן, אלטונא וברעסלוי אל אפטא (אופטוב) וסטאשוב וסיים

מירלש, אב"ד קהילות אה"ו – אלטונא, האמבורג, וואנדסבק (דעת קדושים, Scattered Seeds, ואלף מרגליות). בספרו של זקהיים מעטים, יחסית, הענפים בהם עבר השם ז"ק מדור לדור עד לדורנו. רבים הם הענפים בעלי שמות הנגזרים ומסתעפים מז"ק, כמו זקהיים, זקון ועוד. רבים מאלה הם הענפים בעלי שמות משפחה מיובאים דרך קשרי נישואים עם נשות השבט.

ה. ניסיון לקשור את משפחות ז"ק באגד מאוחד של ענפים שזורים

הרב פרבר, בספרו פאר מרדכי, דן בשבע משפחות אב של רבי מרדכי בנעט מניקולשבורג (מיקולוב), ובלשונו "שבעה נרות ... במנורת מרדכי". הנר החמישי הוא נר משפחת ז"ק. כמו ברוב המקורות שהזכרנו, הרב פרבר אינו מתייחס לענף זק מנירנברג ואולי לא ידע על קיומו, ואף לא למסורת שלפיה מוצא ז"ק הוא ממשפחת בעל הטורים בן הרא"ש. הוא מתייחס בביקורתיות שוללת לפירושו של יעב"ץ (ג' לעיל), ודן רק בענפים הידועים לו, החל בדוקטור ישראל ז"ק מקהילת יוצאי פראג בקראקוב. הוא מקבל את השערתו של וועטשטיין על מוצא השם בעיירה זק (אצל וועטשטיין Zaki) בארץ בוהמיה (ב' לעיל), וקושר אליו את ענף החכם צבי (ג' לעיל), ואת המשכו בענף מאיר ז"ק אב"ד לבוב (ד' לעיל), וכן את הענף של ישראל הקדוש מרוזנוי (ד' לעיל). פרבר מנסה לארוג אותם יחד לאגד מאוחד של ענפי משפחה שזורים זה בזה. בדינו על שמות ילדיו ונכדיו של החכם צבי, קושר אותם פרבר לשמותיהם הפרטיים של מורים ורבנים, מהם מאבות המשפחה, אך מצד שני נעלם ממנו כי בענף נירנברג מופיעים חלק משמות אלה, כגון נתן ויהודה. ניסיונות הקישור של פרבר מעוררים תהייה: האם אפשר שהחכם צבי ואף אבותיו ידעו על הקשר לענף נירנברג שעבר לפראג ומשם לקראקוב, והאם אפשר שחלק מהשמות בענף החכם צבי הוא ממקור זה?

2. באמצע המאה השבע עשרה, כעשרים שנה לאחר שנהרג מרדכי הקדוש (לעיל, ד') התרחש אירוע מרעיש ומפורסם של עלילת דם בעיירה רוזנוי-רוזאנה (Ruzhany) באיזור הגבול פולין – ליטא, ממזרח לביאליסטוק. העלילה החלה בזריקת גופת נער נוצרי מרוטשת למערה ליד ביתו של ר' ישראל ז"ק, וסיממה היה בהוצאתם להורג של שני מנהיגי הקהילה, ר' ישראל ז"ק ור' טוביה בכרך, ביום ב' דראש השנה ת"ך (1659), לאחר ששניהם העמידו עצמם קרבן למשפט (שנמשך כשלוש שנים) כדי להציל את הקהילה כולה (אייזנשטאט 98-1897). למרות שבמשפט המבויס לא הצליחו להוכיח את אשמתם, שפטו אותם למוות ורצחו אותם בהתזת ראשיהם. יש אומרים שנכבדים מהקהילה – או אשת אחד משני הקדושים – נסעו בעגלה ימים רבים אל מושבו של מלך פולין, יאן קאזימיז, שבתקופה זו היה טרוד במלחמות קשות מבית ומחוץ, או אולי נסעו אל הדוכס סאפייהא (Duke of Sapieha), שהעיררה היתה בנחלותיו, ולאחר שהזיות ודחיות הצליחו להגיע אליו ולהשיג חנינה, אך חזרתם לעיירה היתה באיחור, לאחר הרצח. אייזנשטאט מתאר את האירוע בפרטים, וכן מונה דורות רבים של צאצאי שני קדושים אלה. החוקר זקהיים (Sackheim), המתייחס על צאצאי הקדוש ר' ישראל, בספרו Scattered Seeds הוסיף והרחיב את האילן של צאצאי ישראל הקדוש והמשיכו עד לימינו. מאז נוספו בארכיונו עשרות אלפי שמות נוספים. זקהיים מצייע ששלושת בניו של ישראל הקדוש מרוזנוי אימצו את השם ז"ק, זרע קדושים (כלומר אינו מתייחס לאפשרות ששמו של ישראל היה במקורו ז"ק), אך לא מצאנו מקורות התומכים בהצעה זו, לא בספר דעת קדושים, שהוא מקור המידע העיקרי של זקהיים, ולא בספר לתולדות הקהילות בפולין או אצל פרבר, בספרו פאר מרדכי. נעיר גם ששלמה ז"ק, הצעיר בשלושת בניו של ישראל הקדוש, והחכם צבי אשכנזי ז"ק, דור שלישי לפחות בשם ז"ק (ג' לעיל) היו גיסים ביודעין, כי נישאו לשתי אחיות, בנותיו של מו"ה משלם זלמן ניימארק

שמות היהודים בתעודה מקראקוב משנת 1507, נכתבה לטינית בכתב יד, באדיבות הארכיון של קראקוב

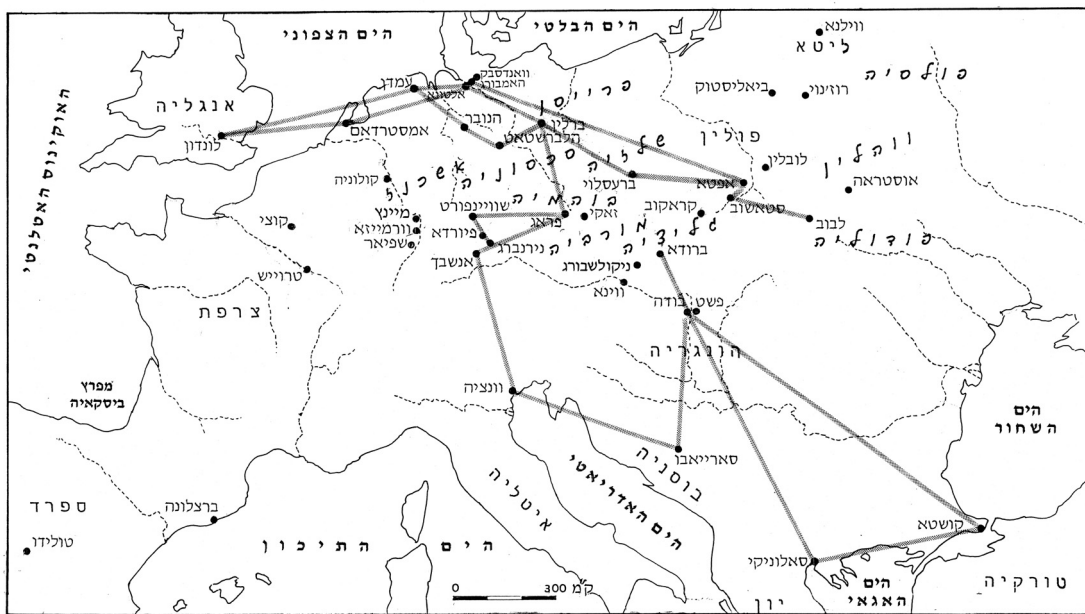
סיכום

הנה כי כן לפנינו מספר הסברים שונים, והערות הערכה וביקורת, למקור או למקורות של שם המשפחה זק או ז'ק. כל אחד מהחוקרים התייחס בדיוניו לחלק מהענפים לעיל ומכאן גם לחלק מההסברים, ואפשר שלא הכירו את כל המקורות.

אנו מצפים מהקוראים שיאירו את עינינו במקורות ובמסורות מתועדים שנסתרו מאיתנו, ויעירו בביקורת יוצרת על טיב המידע ועל ההשערות והמסקנות בחיבור זה.

דברי תודה

תודותי מלב לידידי דר' חנן רפפורט, על הידע הרב שפתח בפני ועל הערותיו החשובות והמועילות, לדר' גיאורג זקהיים על הבהרות מאירות של סוגיות בסאגה של הקדוש מרודנוי ובענפי צאצאיו, לדר' רבי ישראל מרדכי פלס, על הערות מועילות והבהרות של דורות זק הקדומים מנירנברג, לידידי שלמה סנה על ביקורת יוצרת, ולארכיון בקראקוב ולפרופ' אמנון לינדר מהאוניברסיטה העברית, על עזרתם בפיענוח כתב היד בתעודת קראקוב.

מפת האתרים במאמר, הקהילות הרבניות והנדודים של החכם צבי

ביבליוגרפיה

דינרי, ידידיה אלטר. חכמי אשכנז בשלהי ימי הביניים, דרכיהם וכתביהם בהלכה. ירושלים, מוסד ביאליק, תשמ"ד, 1984.

הכהן, נפתלי יעקב. ספר אוצר הגדולים; א-ט. בני-ברק, אלופי יעקב, תשכ"ז-תשל"ל.

הראובני, נגה. שיח ועץ במורשת ישראל. נאות קדומים, 1984.

וונדר, מאיר. אלף מרגליות. ירושלים, המכון להנצחת יהדות גליציה ומשפחת מרגליות-לונדון, תשנ"ג-1993.

אייזנשטאט, ישראל טוביה. ספר דעת קדושים. פטרבורג, תרנ"ז-תרנ"ח, 1897-98.

איש הורוויץ, צבי הלוי. לתולדות הקהילות בפולין. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשל"ח, 1978.

אריאל, אברהם. ספר השמות, 200 השמות הנפוצים בישראל. משרד הבטחון, תשנ"ז, 1997.

קטן, משה. אוצר לעזי רש"י. חלק א', ירושלים, המוסד לעידוד לימוד התורה, תש"ס.

רפפורט, חנן. טוב שם טוב — שמות ומשפחות בישראל. עת-מול, אלול תשס"ה: 183: 30-31.

שטרן, אברהם. מליצי אש. א-ג. ירושלים (גלנטא תר"ץ), תשל"ה.

שפירא, יעקב ליב. משפחות עתיקות בישראל. תל אביב, חוליות, תשמ"ב (1981).

Beth Hatefutsoth, ~2004. Zak, Zakh, Family names and communities database. 1p.

Libri Inscriptiones Castrenes Cracovienses. T. 26, p.1666 (4 June 1507).

Sackheim, George I. *Scattered seeds*. Skokie, ILL. R. Sackheim Pub. 1986. 2 v.

ישראל חיים ז"ק הוא פרופסור אמריטוס לגיאולוגיה באוניברסיטה העברית, ירושלים. מחקריו הם באבולוציה טקטונית, גיאוכימית וסדימנטרית של אגני שוליים של יבשות ושל בקעים יבשתיים. בישראל עיקר אזורי עבודתו הם באגנים מיסוזואיים בהר הנגב ובבקע ים המלח הניאוגני-עכשווי. בשנים האחרונות הוא לומד וחוקר את הגניאלוגיה של המשפחה ואת "האילן הרבני השזור" (*Intertwined Rabbinical Tree*), בו משולבות זו בזו משפחות רבניות עתיקות מזה כאלף שנים, בהתייחסות לתולדות עמנו בתקופה זו באירופה וסביב אגן הים התיכון.

zak@vms.huji.ac.il

וועטשטיין, פ.ה. משפחת ז"ק. לבוב, חרמון, לוח לשנת תרס"ג, גרשם באדר (עורך), תרס"ג, 1902.

זכות, אברהם ב"ר שמואל ב"ר אברהם. ספר יוחסין השלם. מכ"י המחבר משנת 1504 הנמצא באוקספורד, ונלוו אליו הגהות יעב"ץ, סידר וערך לדפוס פיליפאוסקי צבי. לונדון, ועדינבורג, 1857.

חבצלת, אברהם י. פלס ישראל מ. וקטן יואל. פרקי מבוא: מפרשי הסמ"ג. בספר מצוות גדול (סמ"ג) השלם, לר' משה ב"ר יעקב מקוצי. מכון ירושלים ומכון שלמה אומן, תשנ"ג, 1992, כרך א.

יובל, ישראל יעקב. חכמים בדורם, המנהיגות הרוחנית של יהודי גרמניה בשלהי ימי הביניים. ירושלים, הוצ' מאנגס, תשמ"ט, 1988.

כהנא, שמואל זיינוויל. ענף עץ אבות. קראקא, תרס"ג, 1903.

עמדין, יעקב (יעב"ץ). תולדות רבנו צבי הירש אשכנזי (חכם צבי). ירושלים (מתוך מגלת ספר), תשי"ג.

פלס, ישראל. מהר"ר שמעון זק ו"קובץ" מכתבת ידו. מוריה, ט-י, קסה-קסו: פא-צא. תשמ"ו.

פלס, ישראל מרדכי, מבוא: נוסח הסמ"ג השלם. בספר מצוות גדול (סמ"ג) השלם, לר' משה ב"ר יעקב מקוצי, מכון ירושלים ומכון שלמה אומן; כרך א: 17-24. תשנ"ג, 1992.

פרבר, ראובן. פאר מרדכי, תולדות רבנו הגדול מרדכי בנעט מניקולסבורג זצ"ל. תל אביב, הוצ' אתאזא, תשי"א, 1951.

יום העיון השנתי השני של החברה הגניאלוגית הישראלית

שלום ברונשטיין

רישומי צבא של יהודים ספרדים בארצות הבלקן – יצחק כרם. הווי של "שטעטל" במסגרת הצבא האדום – פרופ' דב לוי.

● תרומתו של המח"ל למלחמת העמצאות – גורדון מנדלצוויג. אפיזודה חולפת או ראשיתה של מסורת צבאית? ההיבט הצבאי במשפחות גדודאי מלחמת העולם הראשונה – רחל סילק.

● מקורות גניאלוגיים צבאיים בארכיון הציוני המרכזי – רחל רובינשטיין.

● כרטסת שמיות בארכיון "תולדות ההגנה" – אילן שטייך.

● על גורל חייל שנהרג בחזית מלחמת העולם השנייה – ד"ר אהרן שנייר. גבריאלי ברקוביץ: מקבוצת חולדה לגדוד העברי – זאב שרון.

● במושב הסיום דיבר מר חיים גיזולי על משאבים לתיעוד חזותי של חיילים יהודים בצבאות העולם, תוך כדי הקרנת מצגת מרהיבה, מבוססת על אוצרות בית התפוצות.

יום העיון המאורגן על ידי החברה הגניאלוגית הישראלית משמש הזדמנות נאותה להעניק זאת השנה השנייה, תעודת "יקר חגי", תעודת הוקרה לחברים שתרמו רבות לחברתנו. השנה קיבלה את התעודה הגב' יוכבד קלוזנר שמאז 1999 עומדת בראש המערכת של *שרשרת הדורות*, רבעון החברה הגניאלוגית הישראלית. במושב הפתיחה, העניקה את התעודה הגב' אסתר רמון, יו"ר הכבוד של חגי.

המשתתפים ביום העיון עזבו את בית ווהלין עייפים, אך מועשרים בידענות. אנו מביעים את רגשי תודתנו לוועדה המארגנת, על החוויה האינטלקטואלית שחווינו כולנו. לא עבר שבוע מיום העיון, והוועדה קיימה את פגישתה הראשונה לתכנון יום העיון לשנת 2007, שגם הוא יתקיים בבית ווהלין.

אנו שמחים להגיש בגיליון זה של *שרשרת הדורות* שתיים מבין ההרצאות שניתנו ביום העיון השנתי השני של החברה הגניאלוגית הישראלית (הרצאות נוספות יתפרסמו בגיליונות הבאים). כמאה איש התאספו בבית ווהלין בגבעתיים ב-20 בנובמבר 2006 כדי להאזין לקשת רחבה של הרצאות על השתתפות יהודים בצבאות השונים וההשפעה על תולדות משפחותינו. עד לתקופת האמנציפציה, מעט מאוד יהודים – אם בכלל – שירתו בצבא כל שהוא. בוודאי ידועים הסיפורים על יהודים גרמנים שנלחמו עם הכוחות הבריטיים בזמן מלחמת העצמאות של ארצות הברית ועל יהודים ששירתו בצבא נפוליאון שפלש לרוסיה וקשריהם עם האוכלוסייה היהודית המקומית. אולם רק בהמשך המאה התשע עשרה ובמאה העשרים נלחמו חיילים יהודים רבים, ואף נפלו בקרב, במסגרת הצבאות של הארצות השונות.

הקמת מדינת ישראל הביאה כמובן להקמת הצבא היהודי ולניצחון על מדינות ערב במלחמת העצמאות. תקופה זו השתקפה היטב בהרצאת הפתיחה של יום העיון, שניתנה על ידי ההיסטוריון הצבאי ד"ר מאיר פעיל, שאין צורך להציג אותו לפני הציבור הישראלי.

לאחר מכן התפזרו המשתתפים לאולמות השונים כדי להאזין להרצאות שהתקיימו ברזמנית. רוב ההרצאות היו בעברית, ושתיים באנגלית. תחום הנושאים הרחב שכיסו המרצים בהרצאותיהם הוא עדות לפיזור עמנו בתקופה המודרנית, ובאותו זמן לחזרתו וריכוזו בארץ ישראל.

להלן רשימת ההרצאות שניתנו ביום העיון.

● ההרצאה המרכזית בנושא היסטוריה צבאית – מאיר פעיל.

● רישומים צבאיים בריטיים וצפון-אמריקאיים – מיכאל גולדשטיין. גניאלוגיה צבאית: דוגמת יהודי אלגיריה ששרתו בצבא צרפת – מטילדה טגר. מקורות לחקירת

הווי יהודי מה"שטעטל", במציאות של הצבא האדום במלחמת העולם השנייה *

דב לויין

המאמר מוקדש בהערכה לד"ר מרתה לב-ציון

הדדית בין חבריהן, אך גם בנשיות ערכיות, לאו דווקא מקובלות על הממסד הסובייטי...

עם זאת ניתן להצביע גם על הסולידאריות בין רוב החיילים היהודים, לאו דווקא משום שהכירו קודם, אלא משום היותם יהודים, על כל מה שמשמע מכך באותה תקופה גורלית כשהשוואה התרחשה ממש מאחורי הכותל – מעבר לחזית.

מחמת המבוכה ששררה בעת הבריחה המבוהלת לרוסיה בפרוץ המלחמה ביוני 1941, לא זו בלבד שרבים מהבורחים ניספו או נפצעו מההפצצות הכבדות של מטוסי חיל האוויר הנאצי, ה־Luftwaffe, אלא גם אבדו איש מחברו ואישה מבעלה. להלן דוגמה אחת מתוך מאות הראיונות שערכתי עם יוצאי היחידות הבלטיות הסדירות (הצבא) והבלתי סדירות (פרטיזנים וכדומה) זמן קצר לאחר עלותם לארץ.

מרדכי מילשטיין משרידי הדיוויזיה הלטבית (חטיבה 121, גרוד 9, בטליון 3) מספר: "מכיון שהיינו השרידים היחידים מכל משפחתנו השתדלנו אחי ואני להימצא יחד כל הזמן. כאשר נפצעת, חבריי הזעיקו את אחי שהגיע בריצה וכשרכן מעליי, פגע בו כדור אויב והרגו במקום." אחותו הבכירה שגם היא הצליחה לברוח לברית המועצות והגיעה לאסיה התיכונה לרפובליקה האוטונומית הצ'ובאשית, התכתבה באותו זמן עם אחיה השני אברהם מילשטיין והודות לכך נודע שגם הוא נמצא באותה דיוויזיה. לפני כן מרדכי כלל לא ידע את זאת. אחד ממכתביה הראשונים לאחיו הגיע בטעות אליו וכך המשפחה התחברה, לפחות מבחינת הקומוניקציה. היא נקלעה לבוכארה ונתמכה בידי הנציגות של ממשלת לטביה. לו עצמו נודע שאשתו חיה וגרה בטשקנט, וכאשר שוחרר מבית החולים לאחר פציעה קשה הוא נסע אליה ושהה עימה עד סוף המלחמה.

גילויי אחווה בין הלוחמים לבין משפחותיהם ומכיריהם בעורף

משפחת ברשצ'בסקי מקובנה שבלטא ברחה ביוני 1941 והגיעה לקאזאכסטאן. לאחר שראש המשפחה שבח גויס לדיוויזיה הליטאית היה בנו משה, שטרם מלאו לו 17 שנה, מטריד שם את עובדי לשכת הגיוס בבקשותיו להתגייס כדי שיוכל להילחם יחד עם אביו. יום אחד קיבל תשובה

לכאורה אין ניגוד גדול יותר מאשר בין המערכת הממושטרת והנוקשה ביחידה צבאית לוחמת לבין ההווי המשפחתי-חברתי האופייני לעיירה יהודית שבמזרח אירופה. אך כפי שיתברר להלן, אכן התקיים חיבור בין שני ההפכים האלה, לגבי בני דורנו שנקלעו בזמן מלחמת העולם השנייה למציאות מנוכרת וזרה, שיחד עם זאת גם גילמה בתוכה לא מעט חמימות ביתית ואווירת 'היימישקייט' שעשויים אולי להיראות כיום כדמיוניים.

מדובר בכ-6,500 יהודים בגיל הגיוס שנמלטו בקיץ 1941 מהארצות הבלטיות (ליטא, לטביה ואסטוניה) בתחילת הכיבוש הנאצי. לאחר שמצאו מקלט באזורים הפנימיים של ברית המועצות, התנדבו או גויסו לדיוויזיה הליטאית, הלטבית והאסטונית ונלחמו בחזית תוך אבידות כבדות עד סוף המלחמה ב-1945. לכן גם מספרם ביחידות אלה, הן מספרם המוחלט והן היחסי, הלך והצטמצם מאוד בפרק זמן זה. ובאותו זמן גם מרבית בני עמם ויקיריהם שנותרו בארצות מוצאם נפגעו בצורה הקשה ביותר מכל יהודי אירופה – 96 אחוזים! גם מסיבה זו ראוי להזכיר את שמותיהם ושמות המשפחה שלהם, כפי שכונו בבית ובקהילה עוד לפני המלחמה.

בפרקים הבאים נביא דוגמאות משמעותיות של תופעות אלו ודומות, המתבססות על חומר שנאסף בראיונות אישיים של החיילים שכונסו בספרים של דב לויין וישראל רודניצקי (ראה ביבליוגרפיה מפורטת בסוף המאמר).

חיפוש של בני משפחה, חברים ומכרים (כמו מחט בערימת השחת)

מטבע הדברים החלו המגעים החברתיים בין החיילים היהודים עוד בימים הראשונים, לפני ששובצו ליחידותיהם בטרם נשלחו לקרבות. מגעים אלו עמדו בסימן חיפוש קרובים, ידידים ומכרים משותפים ותוך כך גם מעין תחקיר כיצד הגיעו לכאן ומה קרה לאחרים. אף ידוע על מקרים שחייל גילה אז את אשתו שאבדה בדרך והוא חשבה למתה. כמו כן נמצאו בנים והורים, אחים ודודים וכן חברים לספסל הלימודים ולתנועת הנוער, תושבי אותה עיירה וכדומה. מכל אלה הלכו והתגבשו במשך הזמן (מעבר ליחידות הצבאיות) מסגרות בלתי פורמאליות שמקובל לכנותן "קבוצות ראשוניות" שבלטו בעזרה

* מבוסס על הרצאה שניתנה על ידי המחבר ביום העיון השנתי השני של החברה הגניאלוגית הישראלית, נובמבר 2006.

חיובית ושובץ בחטיבה 167, בה אביו שירת. "התנשקנו, הסתכלנו ארוכות זה בעיני זה, מבולבלים מרוב שמחה, מבלי יכולת להוציא מפינו מילה." אין צורך לציין שהשיחה ביניהם התנהלה ביידיש, שהרי שני יהודים בדיוויזיה לא דיברו ביניהם שפה אחרת – בכל הדרגות והתפקידים השונים, החל בעגלון שאפילו את סוסיו היה מזרז ביידיש וכלה ברופא הפלוגתי בטפלו בחוליו. בלהט הקרב היו חיילים יהודים מעודדים זה את זה בקריאות רמות "פאר אונזערע טאטעס און מאמעס" [בעד אבותינו ואימותינו].

מחמת מיעוט החופשות, קשיי התחבורה והמרחקים הגדולים, לא ניתנה כמעט לחיילים (להוציא מקרי פציעה, תאונות ואסונות), אפשרות לבקר אצל משפחותיהם בעורף; הקשרים עמקו התנהלו על כן בעיקר בהתכתבות אינטנסיבית ביידיש, ובמשך הזמן גם במשלוח כספים או חבילות. כך למשל, קצין שהיה מקבל 780 רובל לחודש, היה שולח מחצית הסכום לקרוביו שגורשו לסיביר בתחילת המלחמה. טוראי, שמשכורתו היתה נמוכה, היה מוכר את מנת הטבק שלו ושולח את הכסף לאשתו בעורף. לימים התרחב מעגל ההתכתבות גם הודות לכתובות נוספות של קרובים וחברים שאותרו על ידי החיילים עצמם מפי בני משפחה, בני עיר ומכרים וכן כתוצאה מכך שחיילים רבים נפצעו והועברו לעורף. כמעט שלא נותרו חיילים שלא התכתבו עם מישהו בעורף. חשיבות מיוחדת נודעה להתכתבות זו במיוחד עם גבור הקרבות והדאגה לשלום החיילים בחזית. במקרים רבים החליפו החיילים ביניהם שמות וכתובות של יקיריהם בעורף, ו"תקיעת כף", שאם יקרה משהו יודיעו למשפחה.

כך נהג החייל צבי רונצווייג, יליד העיירה סרהיי (Serejus) בליטא, שכתב בשנת 1943 לאחותו של חברו ז' תלם (Telem) שנפל בקרב כחודשיים קודם, כדלקמן: "חברה חיה תלם, הבלתי מוכרת ובכל זאת יקרה, אכן את יקרה לי מאד, כי את אחת מבנות עמנו הסובל, ואחת מני אלפי האחיות שמחמת הרוצח היטלר הורחקו מן הבית. כמו כולנו, כן גם את חייבת להתנחם ברעיון שדמו של אחיך לא נשפך לשווא: לא בפוגרום עם הבנדיטים של הצאר נפל אחיך, אלא בקרב נגד הפשיסטים הגרמנים, עם הרוצחים שגירשו אתכם מהבית, ולמען עתיד בהיר וחופשי לכולנו..."

קבוצות גיל והרכב משפחות לוחמות

לפי הפרטים משנת 1941 שנאספו על 1,000 חיילים יהודים מהדיוויזיה הליטאית ושניתן לראות בהם מעין מדגם סביר המייצג למעלה מ-3,500 ששירתו בה במשך ארבע שנות פעילותה הקרבית, אפשר לקבוע כי 97 אחוזים של החיילים היהודים היו ילידי 1895-1925. במילים אחרות: בין

החייל הצעיר ביותר לבין הקשיש ביותר בקבוצת גיל זו הפרידו 30 שנה. אך מספר החיילים הצעירים בני 16 עד 25 (או ילידי 1916-1925) היווה כשני שלישים, רובם ילידי ליטא בין שתי מלחמות העולם. בין המתנדבים נמצאו מעל 80 בנות, רובן צעירות. החיילים הקשישים (ילידי 1895-1915) נולדו ברובם בתקופת שלטון רוסיה הצארית. בין 1,000 חיילים אלה שיש עליהם פרטים דמוגרפיים, נמצאו 116 קרובי משפחה (12%), כלומר עשרות מקרים של משפחות לוחמות, שכללו בין 2 ל-5 חיילים וכן גם בני זוג. לפחות 46 חיילים וחיילות התחתנו ביניהם במהלך המלחמה. אם נוסיף למספר זה קרובי משפחה מורחבת, כגון גיסים, דודים ודודנים למיניהם המוזכרים תכופות בעדויות החיילים, יש מקום לסברה שתופעה זו הקיפה לפחות 15% מכלל החיילים היהודים. כפי שנראה להלן היו לתופעה זו השלכות ניכרות במישור החברתי-הפנימי של החיילים היהודים בדיוויזיה זו, דיוויזיה מס' 16 בחיל הרגלים, שבתקופת השיא (מאי 1942) מנתה כ-12,000 חיילים וביניהם מעל ל-4,000 יהודים והיתר רוסים, ליטאים ואחרים.

הרכב דומה היה בהתחלה גם בקרב כ-3,000 החיילים היהודים בדיוויזיה הלטבית 201 (שהפכה לימים ל-43). כמו בדיוויזיה הליטאית, גם כאן היוו היהודים בהתחלה את החלק הגדול ביותר בין כל בני הלאומים ששירתו בה. לאחר שורה ארוכה של קרבות קשים ואבידות כבדות חלה התמעטות הדרגתית בשורותיהם עוד לפני שהיחידות הבלטיות הללו השתתפו בשחרור ארצותיהם מהכיבוש הנאצי בשנים 1944-1945.

השלכות המוצא הסוציאלי של משפחת החייל בדיוויזיה הלטבית

למרות הדעה הרשמית שבדיוויזיה שירתו רק פועלים, פקידים ואיכרים לשעבר, ואולי בגללה, היו מפקדי הדיוויזיה ערים להימצאות חיילים שמוצאם הסוציאלי לא היה כשר דיו לדידם, ובמקרים מסוימים הגיבו על כך בחריפות. דוגמה אופיינית היא מקרהו של החייל בנימין גרצ'יק יליד 1904 מן העיירה קרסלבה שבלטגליה, אשר התגייס בתחילת 1942 יחד עם אחיו הצעיר דוד, יליד 1917. שניהם היו ממשפחת סוחרים בכלי בניין, שבין לקוחותיהם נמנו קצינים ממשמר הגבולות הלטבי.

בעת קבלת המדים באפסנאות, היה נוכח חייל אשר לשמע השם גרצ'יק ברח אותו בלטבית. מסתבר שבשעתו היה עגלון אצל אחד מהקצינים שקנו בחנות של משפחת גרצ'יק. לאחר שווידא שאמנם זה הוא, הוא פנה לקומיסאר ואמר: חבר קומיסאר האם אתה יודע מיהו בן אדם זה? הלא הוא בורגני וגם אביו היה בורגני! "באותו רגע", מספר גרצ'יק בעדותו, "עבר בגבי זרם כאילו מישוהו נגע בי

במכשיר חשמלי והתחלתי לגמגם. ניצוצות אש החלו לרצד בעיני ולא ידעתי מה קורה לי. הלוא חזרתי את חנותו של אבי. הקומיסאר שהבחין בהתרגשותי אמר: 'חבר אל תתרגש, אתה עכשיו בצבא האדום, הנך מקבל את המדים ותיסע על המולדת...' כך עברו כמה ימים. אני חוזר מהאימונים וקוראים לי למטה. אני רץ אל אחי ושואל אם גם הוא נקרא למטה. הוא עונה לי שאף אחד מהחברים הלטיבים לא נקרא – רק אותי קראו. אני ניגש למטה ושואל מה העניין? התשובה: 'החלטנו שתעבוד בעורף!' אני חפצתי כל הזמן להיות יחד עם אחי אז אמרתי להם שגם אחי היה בן של בורגני. ענו לי שאחי עשוי להיות גם קומוניסט ואילו אני הייתי בורגני ואבי היה בורגני."

סוף מעשה בנימין גרצ'יק גורש מהדיוויזיה כשבועיים לאחר גיוסו ביחד עם עוד 20 יהודים ועבד בעבודות קשות ביער. אחרי בקשות רבות הוחזר לדיוויזיה. שם גידל שפם עבות והופיע בשם גרצ'יקוב. בקרבות 1943 הוא נפצע קשה ושהה בבית חולים צבאי עד 1944.

כאן המקום לציין שמספר לא קטן של בני משפחות חיילים יהודים היו עצורים במחנות הגירוש ברוסיה, כייסוד בלתי מזהימן מבחינה סוציאלית או פוליטית. כדוגמה אופיינית לכך עשוי לשמש המקרה הבא: ערב הפלישה הנאצית ב-4 ביוני 1941 נאסרה משפחתו של אלתר אברמוביץ. ראש המשפחה נשלח למחנות סוליקאמסק (Sulikamsk) ואשתו נשלחה עם הבן הצעיר למחנה נארים (Narim). האב שעבד כשואב מים, מת לאחר כשנה מאפיסת כוחות, האם נפטרה מזלקת ריאות והבן הצעיר שנותר, משפחה בעת המאסר לא היה הבן הבכור איזיה בבית ולכן לא נאסר. לאחר פרוץ המלחמה הגיע לרוסיה התנדב לדיוויזיה הלטיבית ונפל בקרבות.

הקשר הייחודי עם ידידים וקרובי משפחה בחוץ לארץ

ניסיונות ראשונים להתקשר עם בני משפחה וידידים בחוץ לארץ, כולל ארץ ישראל, נעשו על ידי חיילים יהודים עוד בשלב התגייסותם. כך למשל כתב חבר הכשרה לשעבר מהשומר הצעיר, הסיה גולדפרב, במכתבו מ-1 בספטמבר 1942 לחברתו בקיבוץ הזורע בארץ, בין השאר: "כבר כתבתי לך כמה מכתבים אך כל הזמן לא קיבלתי תשובה, לצערי כבר גם לא אקבל, היום אני נכנס לשרת בצבא האדום למלא חובתי למולדת, אם אוכל אכתוב לך. אם לא תקבלי מכתבים ממני – דעי לך שאני אוהבך לתמיד ואל תאבדי את התקווה!" במספר מקרים זכו לתשובות על מכתביהם. צעיר וילנאי בשם נחום סקורקוביץ כתב לפני גיוסו מכתב לקיבוץ דגניה, וביקש להודיע לדודו בירושלים שהינו בחיים ושהוא הולך לחזית להילחם בגרמנים. יום אחד כשכבר שירת בדיוויזיה הליטאית קיבל מברק המודיע

שמשאלתו מולאה. החייל היה מאושר שמישהו בחוץ לארץ חושב עליו ויודע אודותיו. חיילים בודדים המשיכו להתכתב עם קרוביהם בארץ ישראל ובמקומות אחרים בחוץ לארץ גם בתקופה הראשונה להתגייסותם, חלקם בעברית.

במאי 1942, עם פתיחת המסע הפוליטי של ברית המועצות כלפי המערב לפתיחת חזית שנייה, הגיע לדיוויזיה הקומיסאר של הארמיה ה-48 ונתן הוראה לסגל הפוליטי להעביר ביחידות את נושא "החזית השנייה" וכמו כן להפעיל את החיילים שיכתבו לקרוביהם על חשיבות עניין זה לא רק לגבי ברית המועצות אלא לכל העמים החופשיים, ויסיפו תיאורי גבורה של הצבא האדום. לפי ההנחיות אף סופק להם ציוד כתיבה, שהרי בדרך כלל בגלל המחסור בנייר היו כותבים אפילו בין השורות של העיתונים. במקרה שלא השיגו כתובות נסתייעו בתחבולות כמו שכתב קצין יהודי לאחיו בארץ ישראל: שלח לי את הכתובות מאמריקה, אני רוצה לכתוב גם להם. בארצות הברית סייעה השגרירות הסובייטית למצוא את הנמענים שכתובותיהם לא היו ברורות. לפי ההסברים הפוליטיים בדיוויזיה, חוד התעמולה צריך היה להיות מכוון כלפי "אנגליה שכבר נמצאה בסכנה מצד הפאשיזם, ובמידה מסוימת גם כלפי ארצות הברית, שגם היא מועדת לפורענות אם הפאשיזם לא ייעצר". בסופו של דבר, ולא בלי מאבק מסוים בין חיילים יהודים לבין חלק מן הפונקציונרים המפלגתיים, הורחבה היריעה גם לארץ ישראל, בטענה "שגם פלסטינה שייכת כיום לאנגליה."

החרדה לגורל בני המשפחות שנותרו תחת הכיבוש הנאצי

הדאגה והגעגועים לבני המשפחה, הקרובים והמכרים, שנותרו שם, הטרידו את החיילים היהודים מיום עזבם את הבית ובמשך כל ימי שירותם בדיוויזיה. במר נפשם, נתנו לעיתים ביטוי לצרת רבים זו גם במפגשים ובשיחות רעים. "כולנו געינו בכבי משהתחלנו להיזכר בהורים – מתאר במכתב לאחיו בארץ ישראל, קצין יהודי – במפגש רעים של בני עיריתנו. אלוהים יודע אם הם בחיים ואם עוד נפגשם". לא מעטים חשבו שהידיעות הקטועות שהיו מתפרסמות לעיתים בעיתון הדיוויזיה על הזוועות שביצעו הנאצים ביהודים בשטחים הכבושים בידיהם, ובמיוחד בליטא ולאטביה, הן תעמולה גרידא. יתר על כן, נמצאו חיילים שהשלו עצמם במשך תקופה ארוכה בתקוות ורודות לשובם לבתיהם ולמשפחותיהם בארצות אלו, אפופי אהבה ותהילה עם קבלות פנים נלהבות.

"אני למשל חשבתי – מספר בעדותו רב-סמל ראובן לויתן (Levitin) מקובנה – שאני חוזר מהצבא, בא ברכבת, יורד בבית הנתיבות... מתקשר הביתה ומודיע

לאבא ולאמא: הבן חזר מהצבא, מהמלחמה. כך נראו לי העניינים... חשבנו, הנה נחזור לליטא ויקבלו אותנו בפרחים ונשיקות, כשנעבור ברחובות בסך... האשליה הזו קיננה בליבותינו, למעשה עד ראשית 1943, או עד סוף 1943, כאשר עמדנו בטולה" (Tula) [אחווה של לב טולסטוי].

גם לאחר הדיווחים המפורטים יחסית על המצב בליטא, שהחיילים שמעו בפעם הראשונה באופן רשמי מפי הקומיסרים והעובדים הפוליטיים, בסתיו 1942 לרגל ההכנות ליציאה לחזית, עדיין לא אפסה התקווה הכמוסה שהרעה פגעה רק באחרים. "ההורים שלי בטח ניצלו ומישהו במשפחה בוודאי עוד ימצא" היו חיילים יהודים מנחמים את עצמם. תחושת החרדה מפני המציאות המצפה להם בליטא, צצה כבר עם ההיתקלות בניצולים בודדים בבלרוסיה וכן לשמע סיפורים מפי פרטיזנים יהודים ולא יהודים שהגיעו זה מקרוב מליטא, וביניהם המשורר הפרטיזן אברהם סוציקבר, שהגיע במטוס למוסקבה מהיערות בגבול ליטא. סיפוריו על טבח היהודים בליטא עוררו התרגשות קשה בקרב חיילי הדיוויזיה שעמם נפגש. בין ביטויי הצער, הכעס והרצון לנקום ראוי לציין את דברי החיילת אלקה פלאקס על תגובת חברותיה לנשק באותם ימים: "היינו שבורות ושכבנו בבקתה על המיטות ובכינו... עד שאחת מאתנו קמה ואמרה: 'חברות, אם פעם תיגמר המלחמה ונחיה, אז כל אחת מאיתנו תצטרך ללדת 10 ילדים בעד כל מה שהם עשו לנו'".

ביבליוגרפיה

לוי, דב. *לוחמים ועומדים על נפשם – מלחמת יהודי ליטא בנאצים 1941-1945*. ירושלים, יד ושם והאוניברסיטה העברית. תשל"ה.

לוי, דב. *עם הגב אל הקיר – לחימת יהודי לטביה בנאצים: 1941-1945*. ירושלים-תל-אביב, יד ושם, הקיבוץ המאוחד והמכון ליהדות זמננו, תשל"ח.

רודניצקי, ישראל ויעקב שיין (עורכים). *הדרך אל הניצחון – לוחמים יהודים בדיוויזיה הליטאית ה-16 1942-1945*. תל-אביב, מועצת לוחמי הדיוויזיה ה-16 על יד "איגוד יוצאי ליטא בישראל". תשנ"ט.

Levin, Dov. *Estonian Jews in the USSR (1941-1945)*, *Yad Vashem Studies*, *Yad Vashem* 1976, 11:273-297.

Levin, Dov. *Fighting Back: Lithuanian Jewry's Armed Resistance to the Nazis, 1941-1945*. Foreword by Yehuda Bauer. 1985, New York, Holmes et Meir. 1997: Revised edition.

פרופסור דב לוי, מהאוניברסיטה העברית, נולד בשנת 1925 במשפחה ציונית ומסורתית בקובנה שבליטא. החל מגן הילדים ועד הכיתות הגבוהות בגמנסיון העברי התחנך ברוח ציונית-עברית עם מסורת ישראל. לאחר ספוח ליטא לברית-המועצות ב-1940 הופסקו לימודיו וכן חברותו בתנועת השומר הצעיר שנסגרה בצו השלטונות. בתקופת הכיבוש הנאצי נכלא בגיטו קובנה ולאחר שאיבד את הוריו צכי הירש לויין ובלומה לבית ויגודר ואחותו התאומה בתיה ז'ל, הצטרף לפרטיזנים שלחמו בגרמנים ועוזריהם הליטאים. בסוף 1945 הגיע במסגרת תנועת "הבריחה" לארץ ישראל והשתתף בהקמת המדינה ומלחמות ישראל. לאחר סיום לימודיו באוניברסיטה העברית הוא המשיך לעבוד במוסד זה בהוראה ובמחקר, ופרסם מאות ספרים ומאמרים בנושא יהדות זמננו. הוא נשוי לבלהה לבית דויטש ואב לשתי בנות ובן.

פרופ' דב לוי, רח' טשרניחובסקי 57, ירושלים 92587. טלפקס 5633792 (02) dovlevin@cc.huji.ac.il

אפיזודה חולפת או ראשיתה של מסורת צבאית? ההיבט הצבאי במשפחות גדודאי מלחמת העולם הראשונה * רחל סילקו

עצמם החל מאמצע שנות החמישים של המאה העשרים או בני משפחתם לאחר פטירתם.

דפים אלה הנם בעלי ערך היסטורי וכללי כאחד. נכללים בהם גם החיילים הידועים יותר שהפכו לימים למנהיגיה של המדינה, אך בעיקר הם מספרים על החיילים הלא מוכרים, ובכך ייחודם. עם זאת, ישנן מספר מגבלות בשימוש בדפים אלה כמקור היסטורי: המידע המופיע בהם לרוב קצר ומוגבל, הוא נכתב ממרחק של זמן ולעיתים ניכר רצונם של הכותבים להדר את תדמיתם בעיני הקוראים. יחד עם זאת, על ידי השוואת מקורות, ככל שניתן, מתקבלת תמונה מאוזנת קצת יותר.

על אף העובדה שרוב הגדודאים עסקו בעיקר באימונים ולא נלחמו בפועל על אדמת ארץ ישראל, הבליטו חלקם את ניסיונם במערך הצבאי הבריטי ואת מאבקם למען הזהות הלאומית של יחידתם, שבאה לידי ביטוי בדגלים ובסמלים. כמה מהם קשרו את התנדבותם לצבא עם העבר ההיסטורי הצבאי של ארץ ישראל וטענו כי הם מחדשים מסורת קדומה מימי המכבים ובר כוכבא. כך לדוגמה, שמואל דב קריס שהתנדב הן לגדוד נהגי הפרדות והן לגדוד ה-38 של קלעי המלך, כתב בזיכרונותיו כי הוא רואה את עצמו כמתנדב למרד הראשון לאחר מרד בר כוכבא.

גם בתעמולת הגיוס לגדוד ה-39 של קלעי המלך שהתקיימה באמריקה הופיע מוטיב זה. באחד מעיתוני ניו יורק פורסם בשנת 1917 איור ובו מופיעה דמות יהודה המכבי המוסרת את חרבה לחייל העברי, ובתחתית האיור מופיעים באידיש דברי יהודה המכבי לגדודאי: "הנה חרבי. אם תילחם כפי שאני נלחמתי, תנצח גם אתה". האיור מוצג במוזיאון בית הגדודים.

המימד הלאומי, גאולת ארץ ישראל, שעמד ביסוד התנדבותם של חלק מן הגדודאים, נכרך לעיתים במימד האישי והמשפחתי. דוד בן גוריון, שהתגייס לגדוד ה-39 של קלעי המלך באמריקה, כך באופן סמלי את פעולתו הצבאית עם חייו האישיים. כשעזב את אמריקה עם הגדוד היתה רעייתו פולה בהריון עם ילדם הראשון. הוא השאיר צוואה האומרת שעם לכתו להילחם בארץ ישראל, אם יקרה אסון בדרך או יפול בשדה המערכה, יוציאו קרוביו לפועל את חפצו האחרון. בין השאר התייחס לשם שהוא

כששת אלפים יהודים מארץ ישראל, מצרים, אנגליה, ארצות הברית, קנדה וארגנטינה התגייסו לגדודים העבריים שהוקמו במסגרת הצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה. לראשונה הוקמה יחידה צבאית שחייליה מתנדבים יהודיים מהתפוצות ומארץ ישראל, אשר פעלה למען הגשמת מטרות הציונות ויעדה שחרור ארץ ישראל מידי התורכים.

במחקרו על הגדודים העבריים טען יגאל עילם כי אף שהגדודאים מילאו למעשה תפקיד צנוע בכיבוש ארץ ישראל, ייחודם היה בכך שהוכיחו את נכונותו של העם היהודי להילחם על ארץ ישראל ולשפוך את דמו עליה. עם פירוקם, נודע להם תפקיד בחינוך הדור הבא של מגיני הישוב היהודי והמפעל הציוני בארץ ישראל, ופעולתם צוינה כתקדים היסטורי ועליו נשענו לוחמים שבאו אחריהם.¹

אבקש להלן לבחון מספר היבטים הקשורים לצבא וצבאיות במשפחות הגדודאים בתקופת היישוב והמדינה: כיצד ראו הגדודאים את פעילותם הצבאית, יעדיה ומסריה; מה היה חלקם בארגוני כוח המגן ובהתנדבות לצבא הבריטי בתקופת המנדט ואיזה תפקיד מילאו בהנהלת המסר הצבאי וההתנדבותי לבני משפחותיהם ולציבור הארצישראלי והישראלי.

על מנת לבדוק היבטים אלה נשענתי על מקורות מגוונים, בעלי ערך היסטורי וגניאלוגי כאחד: התכתבות בין גדודאים לבני משפחתם במהלך ימי המלחמה ולאחר סיומה, וכן מסמכים וקטעי עיתונות מארכיון בית הגדודים הקשורים להקמת מוזיאון בית הגדודים, יעדיו ומסריו. מקור מיוחד ורב ערך הוא דפי ביוגרפיה של גדודאים המצויים באוסף בית הגדודים. ברשותנו למעלה מ-1,700 דפים המכילים מידע אישי וצבאי על גדודאי מלחמת העולם הראשונה. מתכונת הדפים אחידה ומופיע בהם ברוב המקרים הפירוט הבא: השם הפרטי ושם המשפחה של הגדודאי, המספר האישי, שם הגדוד בו שירת, התצלום שלו – בדרך כלל במדי הגדוד – ומידע ביוגרפי קצר הכולל לרוב שנת לידה ומקום לידה, סיפור ההגירה, פרטי הגיוס לגדוד, קורותיו מאז השחרור ובכלל זה פרטים על המשפחה ועל התעסוקה. את הדפים כתבו הגדודאים

* מבוסס על הרצאה שניתנה על ידי המחברת ביום העיון השנתי השני של החברה הגניאלוגית הישראלית, נובמבר 2006.
1. יגאל עילם. הגדודים העבריים, תל-אביב, 1973. עמ' 332-333.

כפרם ובשנות השבעים של המאה שעברה הוקם בו גם שיכון בנים.

האירועים שפקדו את היישוב בארץ ישראל מתום מלחמת העולם הראשונה ועד לסיום המנדט הבריטי לא פסחו על תושבי אביחיל ועל יוצאי הגדודים במקומות מושבם. עם הקמת ארגון "ההגנה" בשנת 1920 הצטרפו אליו כמה מיוצאי הגדודים, ביניהם דב הוי, יעקב פת ואברהם איכר, ותרמו מניסיונם וכישוריהם לפעולתו.⁶ אברהם איכר, ששירת בגדוד ה-40 של קלעי המלך, השתדל לדבריו לקלוט היטב את תורת הצבאיות והטיפול בנשק, כי ידע שהיישוב העברי יהיה זקוק לכוחות עצמיים מאומנים לצורך השמירה על בטחונו. לימים הצטרף לארגון ההגנה ונשא בתפקידים שונים.⁷ המפקד הבלתי מוכתר של ההגנה, אליהו גולומב, היה בעצמו יוצא גדוד 40 של קלעי המלך. בדפי הביוגרפיות של הגדודאים שברשותנו מופיעים פרטים רבים על פעילות יוצאי הגדודים במחתרות, בעיקר בארגון ההגנה. חלקם השתתפו בפעולות רכש והטמנת נשק בסליקים ומושב אביחיל היווה גם הוא מקום לסליקים כאלה.⁸

כשפרצה מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 החלה ביישוב תנועת התנדבות לצבא הבריטי. יעדם של חלק מן המתגייסים היה הרחקת הסכנה הנאצית מארץ ישראל ונקמה על המתרחש באירופה. גם גדודאי מלחמת העולם הראשונה נקראו לסייע ולהתגייס באמצעות כרזת תעמולה שפורסמה ביישוב. חלקם התנדבו בשנית לצבא הבריטי, וכמה מהם עשו זאת על אף גילם המבוגר יחסית. מדפי הביוגרפיות שבידינו עולה כי בין המגויסים היו, בין השאר, הגדודאים אברהם בן משה אבוטבול, יעקב אלבו, שמעון קירזנר, יוסף גולדשטיין, הרי חנוך, גדעון מר, דוד סרור וזלמן אפשטיין. אפשטיין אף ציין בזכרונותיו "תודה לאל שזכיתי להיות אחד מלוחמי המדינה ושלחמתי עבור מולדתנו".⁹

הגדודאים הבלוטים בזכרונותיהם גם את מעורבות בני הדור השני, בניהם ובנותיהם, בהתנדבות לצבא הבריטי בימי מלחמת העולם השנייה. חלקם הדגישו כי דאגו לחנך את ילדיהם לאהבת ארץ ישראל והם המשיכו בדרכם

מבקש לקרוא לילדו הראשון. אם בן ייולד יקראו לו יריב ואם בת – גאולה. בתם הראשונה של פולה ודוד בן גוריון נקראה גאולה, שם שסימל את השאיפה המרכזית של הגדודאים לסייע במעשיהם לגאולת הארץ מידי התורכים.² בן גוריון הפציר בפולה להתאזר בסבלנות וכתב לה כי הוא מאמין שלא רק הוא אלא שניהם התנדבו לגיון. כדי להמחיש את חשיבות מעשהו גם במימד האישי כתב לה מקהיר בספטמבר 1918 את הדברים הבאים: "ילדנו הראשון בא לעולם במומנט טרגי וקדוש, ומחוייבתנו הכבדה והעצובה עכשיו יצמח עתיד גדול, רב אושר ושמחה, ואור גדול יזרע על חייה החדשים של התינוקת שלנו".³

כשהשתחררו חיילי הגדודים העבריים, חזרו רובם לארצות מוצאם. חלקם ביקשו להישאר בארץ ישראל וכמה מהם אף ניסו להתארגן כקבוצה ולהקים התיישבות משותפת של חיילים משוחררים, ואכן בשנת 1932 הוקם על אדמת עמק חפר הכפר אביחיל. מייסדי הכפר, יוצאי הגדודים מארצות הברית וקנדה בעיקר, ראו בו את מימוש שאיפותיהם לחיות בארץ שעל גאולתה נלחמו. בין הפעילים המרכזיים היו שלמה דרוו פרידלנדר ושמואל דב קריס. העלייה על הקרקע התקיימה באוגוסט 1932 והחלו בה חמישה יוצאי הגדודים וילד אחד בן 12. הילד יוסקה, בנו של שמואל דב קריס, סיפר לימים על ההתרגשות שליוותה אותו באותו מעמד.⁴ בימי מלחמת העולם השנייה התגייס קריס הבן לצבא הבריטי.

המקיימים התלבטו כיצד לקרוא לכפרם. כשם זמני נבחר השם "גבעת החיילים" ולבסוף נבחר השם "אביחיל". שמואל קריס סיפר לבנו כי את השם הציע להם המשורר ביאליק באמרו: "הלוא חיילים הנכם ובניכם יאמרו עליכם 'אבי חיל הוא', הבה נקרא ליישובכם אביחיל". מקור השם במספר מקומות בתנ"ך – בין השאר, אסתר בת אביחיל.⁵

הכפר הלך והתרחב. כסמלו נבחרה המנורה ששימשה תג הכובע של "הגדוד הראשון ליהודה". שמות הרחובות בכפר מביעים את יעדי המייסדים ורוחם הצבאית: רחוב השומר, הגדוד העברי, גליפולי, שדרות בן-צבי, שדרות בן גוריון, תל-חי, ההגנה, הפלמ"ח והעצמאות. המתגייסבים הקימו מוסדות ציבור ומשפחה ועם השנים הרחיבו את

2. דוד בן גוריון. זכרונות. תל-אביב, 1971. עמ' 98.

3. דוד בן גוריון. אגרות. כרך ראשון.

4. רות פורת. ספר אביחיל 1932-2002. אביחיל, 2003. עמ' 31.

5. שם, עמ' 51.

6. לובראני אליעזר (עורך). דרכו של אדם – קובץ לזכרו של יעקב פת. תל-אביב תשי"ח. עמ' 47-140.

7. אברהם איכר. דף ביוגרפיה, אוסף בית הגדודים וראו גם דוד תגר, איכר ולוחם, רמת השרון, 2004.

8. ספר אביחיל, עמ' 75-77.

9. זלמן אפשטיין. דף ביוגרפיה. אוסף בית הגדודים.

ותרמו למאמץ ההגנה על ארץ ישראל. כמה מן הגדודאים, כמו אברהם טטנבוים, שכלו את בניהם במלחמה זו.

גם במושב אביחיל היו גדודאים שהתנדבו שנית. רעייתו של אחד מהם, יהודה ישראלי, כתבה בזיכרונותיה כי אישה התגייסה ללא צו מגבוה, והיא, כנשות החיילים האחרים, נותרה שוב לבדה, הפעם לשלוש שנים. המאמץ היה קשה אך בעזרת הילדים התגברה והמשיכה בעבודה ובשמירה על פרי יצירתם במשק.¹⁰ מתוך 60 משפחות שחיו בכפר אביחיל, התנדבו כ-40 איש ואישה לצבא הבריטי. היו משפחות ששניים, שלושה וארבעה מבניהן התגייסו. לכבודן של הנשים שהתגייסו לצבא הבריטי חובר אף שיר שנקרא "אשת חיל מאביחיל", שהעלה על נס את תרומתן למאבק הלאומי והמשפחתי.

מקרה מיוחד בפרשת ההתנדבות הוא סיפוריה של משפחת רייזר שהתגייסה כולה לצבא הבריטי. האב, מתיתיהו רייזר היה בין המתנדבים מקנדה לגדוד ה-39 במלחמת העולם הראשונה. הוא נשאר בארץ ישראל עם תום המלחמה, נשא אישה ועבר להתגורר במושב אביחיל לאחר הקמתו. במלחמת העולם השנייה התגייס שוב לצבא הבריטי. רעייתו התגייסה אף היא ושירתה ב-A.T.S. וכך עשתה גם בתו רות. בנו נפתלי שירת בחיל האוויר הבריטי ובאלבום המשפחה מופיעה תמונתם במדי הצבא הבריטי.

הגדודאים ראו אם כן את פועלם כתקדים צבאי שעליו נשענו הבאים אחריהם. עם הקמת צה"ל בשנת 1948 התבטא בעניין זה הרמטכ"ל הראשון, יעקב דורי, שהיה חייל בגדוד ה-40 של קלעי המלך. לדבריו הורישו הגדודים להגנה סגל נכבד של הנהגה, פיקוד והדרכה, אשר עיצב את דמותה, חינך את שורותיה למשמעת לאומית וצבאית, והדריך את חבריה בלוחמה ובידע צבאי. השירות הצבאי בגדודים, בתוך המשמעת הנוקשה של הצבא הבריטי, היה לרבים מהחיילים ניסיון קשה אך עשיר. לקחיו הטביעו את חותמם על כוח המגן הן באימוץ ובחינוך והן בתקופות מלחמה ובשנת תש"ח, שבה נוצר הצבא הסדיר של העם העברי. חלק ממפקדי ההגנה, הדגיש דורי, זכו לשאת את מדי צה"ל ולתרום לצבא של מדינת ישראל הריבונית.

בדפי הביוגרפיות של גדודאים שברשותנו מופיעים גם פרטים על גיוסם של בני גדודאים לצה"ל והשתתפותם במערכות ישראל. כמה מן הכנים נפלו במערכה ואבותיהם ביקשו להנציחם בדברים שכתבו עליהם. יצחק ברודו, חייל בגדוד ה-39 של קלעי המלך, תיאר בקצרה את קורות חייו וצירף את המילים הבאות: "תחת אבותיך יהיו בניך. מה שאני התחלתי ולא גמרת, בני הגדול המשיך עד הסוף

ובתפקידו נפל כגיבור במלחמת השחרור בשורות אצ"ל. נעדר ביום ד' בסיוון ה'תש"ח והובא לקבורת ישראל בקבר אחים ב"א אייר ה'תשי"ב בבית הקברות הצבאי בקרית שאול".¹¹

עם קום המדינה ביקשו יוצאי הגדודים העבריים להשפיע במימד נוסף ולחרוג מעבר לתחום המשפחתי אל הציבור הרחב. הם שאפו להכניס את סיפורם לזיכרון הקולקטיבי הישראלי ולהשפיע על תדמיתם בכל הקשור למאבקם על שחרור ארץ ישראל בימי מלחמת העולם הראשונה. כמה ממקימי כפר אביחיל וחבריהם יוצאי הגדודים בארץ ובחו"ל, טענו כי כפרם, על אף היותו מזכרת חיה לפרשת ההתנדבות, אינו מספיק כדי לייצג את סיפורם בחברה הישראלית. בשנת 1949 התכנסו באביחיל ודנו בצורך להקים בית ומוזיאון שיתעד את סיפור התנדבותם. העיתוי הוסבר בכך שבניהם שבו משנות לחימה בפלמ"ח ובצה"ל, ולכן "חשבנו לתת ביטוי לכך שלא נותקה השרשרת של בנים, שהלכו בעקבות אבותיהם". את יוזמתם הגדירו כמרד אחרון, הפעם נגד השכחה. הפתרון היה הקמת "בית הגדודים" שינציח את סיפורם.

סיפור הקמת בית הגדודים מצוי בהתכתבויות ועלונים בארכיון בית הגדודים ובארכיון מושב אביחיל. שלמה דרוז, מיוזמי הקמת בית הגדודים, סבר כי יש לשלב מספר רבדים: מוזיאון, בית נופש לחיילים משוחררים מהארץ ומחו"ל, ספרייה, מדרשה עיונית לחיילים שבה יינתנו סמינריונים על גבורת ישראל מימי דוד המלך ועד הגדודים העבריים – דהיינו בית שישמש כמקור השראה והפצת מורשת ההתגוננות היהודית.

למקימי בית הגדודים היתה תודעה היסטורית וגניאלוגית, ועוד לפני שעמד הבית על תלו אספו יוצריו חומרים כחלק מהכנת התשתית למוזיאון. לצורך זה שלחו שלמה דרוז וליאון חפץ בשנת 1957 איגרת לגדודאים בארץ ובחו"ל, עדכנו אותם על הבית הכולך ומוקם וביקשו מהם למסור לידיהם כל חומר היסטורי וויזואלי שיש בידיהם. לדבריהם: "חומר זה יהיה בעל חשיבות מיוחדת לגבי ההסטוריון וכן יהיה ענין רב לגבי חברינו, קרוביהם וחבריהם הנמצאים בארץ והמבקרים בה כאחד". חלק מן הגדודאים נענו ושלחו מידע וזוהי ראשית איסוף דפי הביוגרפיה שהזכרתי בראש מאמרי.

מלאכת תכנון בית הגדודים הוטלה על זוג אדריכלים מנתניה, נתן וחנה גולן. בית הגדודים עוצב כמבנה מפואר, מעוטר באבנים ירושלמיות, רמז למטרת הגדודאים לסייע לשחרור ירושלים בימי פעילותם. נבנו שני אגפים – אולם

10. ספר אביחיל, עמ' 65.

11. יצחק ברודו. דף ביוגרפיה, אוסף בית הגדודים.

בנו של משה גורבן ששירת כגדודאי בגדוד הארצישראלי במסגרת הצבא הבריטי בימי מלחמת העולם הראשונה. בדבריו אלה הצביע מוטה גור על הזיקה בין פעילותם הצבאית של אביו וחבריו הגדודאים לבין צבא הגנה לישראל.

חייל מגדוד מובילי הפרדות

מוזיאון בית הגדודים נמצא במושב אביחיל ליד נתניה. המוזיאון מציע הדרכות לקבוצות תלמידים, חיילים, מבוגרים וגימלאים, וכן שירותי ספרייה וארכיון העוסקים בתולדות כוח המגן בכלל ובסיפור הגדודים העבריים בפרט.

hagdodim_museum@mailto.mod.gov.il

לפרטים נוספים: 8822212 (09)

ביבליוגרפיה ומקורות ארכיוניים

בן גוריון, דוד. זכרונות. תל-אביב, 1971.

לובראני, אליעזר (עורך). דרכו של אדם – קובץ לזכרו של יעקב פת. תל-אביב, תשי"ח.

עילם, יגאל. הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה. תל-אביב, 1973.

אירועים שלצדו ספרייה וארכיון ואגף התצוגה שבו גם פינת ההנצחה. את שני האגפים מחברת פרגולת אבן וסביבה צמחיה, רמז להתיישבות החקלאית של הגדודאים באביחיל.

חנוכת בית הגדודים נערכה במאי 1961 בנוכחות ראש הממשלה דוד בן גוריון ונשיא המדינה יצחק בן-צבי. גדודאים רבים הגיעו אל הבית מהארץ ומחוץ לארץ וברחבת הכניסה נערך מסדר של צנחני צה"ל. כתב העיתון "במחנה" תיאר את האירוע במילים ציוריות: "היה חג ברוב עם. אלפים נהרו מהארץ, ומאות מעבר לים. טוראי יצחק בן-צבי סקר מסדר ותיקים. טוראי ראשון דוד בן גוריון העלה זיכרונות מאותם הימים, צנחנים מדור הנכדים דיגלו נשקם. משאת נפשם של הוותיקים נתגשמה... מי שלא ראה את הגדודאים – הדוד סאם, אברהם איכר, ד"ר משה ריגאי, משה נלסון, ליאון חפץ, זלמן אייזן, שלמה קנדל, ירושלים סגל, וכל האחרים – אותם, את נשותיהם, בניהם ונכדיהם; מי שלא ראה את כל כפר אביחיל, על הגברים, הנשים והטף נרתם לתכונה הקדחתנית לפתיחת בית הגדודים, לא ראה אנשים על סף התגשמות חלומם"¹².

לאחר פתיחת בית הגדודים סברו מקימיו שהגיע הזמן להעביר את שרביט העשייה לבניהם. בשנת 1964 ביקשו להסתייע בבניהם בהמשך פעולות השימור וההנצחה ובהחדרת רוח ההתנדבות לעם בכלל ולנוער בפרט. "מתוך אמונה ותקווה שניצוץ ההתנדבות הוא תורשתי", הציעה הנהלת בית הגדודים לצאצאים להתארגן ואף לעודד מפגשי בני הדור השני. בין השאר הופצו שאלונים למילוי פרטי הבנים והבנות של הגדודאים. היוזמה לא עלתה יפה.

בשנת 1967 נמסר בית הגדודים על ידי מקימיו לידי משרד הביטחון. באיגרת המסירה נכתב כי זהו "מרכז הלוחמה היהודית...מרכז הנצחה למתנדבים בעם אשר יצאו לפני המחנה במלחמותיו לעצמאות". המוזיאון הוא עתה חלק של יחידת המוזיאונים של משרד הביטחון.

בבית הגדודים ביקרו במהלך השנים מאז הקמתו בני נוער, חיילים, אנשי ציבור ומפקדים בצה"ל. בשנת 1977 השתתף הרמטכ"ל העשירי של צה"ל, מרדכי (מוטה) גור בכנס שציין מלאת 60 שנה לגדודים העבריים. בכנס זה בירך גור את הגדודאים בדברים אלה: "גם אני בן לאבא ששירת בגדודים העבריים. אני יכול להעיד בעדות אישית שהרוח הזאת אשר שררה בגדודים עברה בירושה והנחתה את הדור הזה כפי שאנחנו יכולים לראותו בעבודה. אין ספק שהרוח ממשיכה ומשרה מעוצמתה עד היום הזה, ועל כל אלה מברך צה"ל אתכם ומתברך בכם"¹³. מוטה גור הוא

12. מרדכי ברקאי. ביתם של הגדודאים. במחנה, כרך י"ג גיליון 35 (682), 16 במאי 1961.

13. ירושלים סגל (עורך). סרט 70 שנה לגדודים העבריים, 1987.

פורת, רות (עורכת). ספר אביחיל 1932-2002. אביחיל, 2003.

תגר, דוד. איכר לוחם. רמת השרון, 2004.

דפי ביוגרפיה של גדודאים, אוסף מוזיאון בית הגדודים.
תיק כללי, יובל החמישים של הגדודים העבריים, ארכיון בית הגדודים.

גב' רחל סילקו היא מנהלת מוזיאון בית הגדודים במושב אביחיל, שנמנה עם שנים עשר המוזיאונים של משרד הביטחון ועוסק בנושא הגדודים העבריים בימי מלחמת העולם הראשונה. היא בעלת תואר שני בהיסטוריה של עם ישראל. מחקרה לקראת התואר עסק ביחס היישוב היהודי בארץ ישראל לקבוצת ניל". היא מתמחה בנושא היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה.

על הרבנית סטי

מטילדה טגר

משכה את תשומת לבי. אנא ראה באיור את החלק במסגרת אדומה.

המלה היא רביסה RABISSE. היא מזכירה את שם המשפחה שהיה נפוץ באתם הימים (המאות ה-13 עד ה-15) והוא דה לה רביסה DE LA RABIÇA, שם שהיה קיים עד תחילת המאה ה-20 ואולי אף מאוחר יותר בין גולי ספרד שמצאו מקלט באימפריה העות'מנית.

במספר הזדמנויות הוסבר שם זה במאמרים בכתב העת "ספרד", ופירושו "אשת רבי יצחק" de la Rabi Ça. ואמנם בתעודות העתיקות הרבות השמורות בארכיונים ברחבי ספרד, לשם יצחק כתיבים רבים כגון Içach, Açach, Içac, Ça.

ואולם, קשה להתעלם מן הקרבה הפונטית וקרבת המשמעות של רביסה אל המילה ביידיש "רביצין" עבור "רבנית".

האם גולי ספרד שהתפזרו לכל עבר הביאו עמם את המושג הזה שברבות הימים השתרש בשפת היידיש, כדוגמת שמות פרטיים ספרדים אחדים כמו שפרינצה, בונה, ועוד? קטונתי מלתת תשובה על השאלה הזאת.

תמונה של יהודייה ספרדית מימי הביניים

זה כשנתיים מנעים אותנו ד"ר יהודה קלזנר בסיפורים קצרים שהוא מביא מן הספרות הרבנית המזרח-אירופית. סיפורו האחרון היה "איידלה רוצה להיות אדמור" – סיפור נחמד מאוד, אשר אליו צירף ד"ר קלזנר פרטים גניאלוגיים על שושלתה של איידלה.

לאחרונה, בהיותי באולם הקריאה למדעי היהדות של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, מדפפת בתוך כתב העת "ספרד" (SEFARAD), נעצרתי כאשר מצאתי לפתע מאמר קצר באנגלית ושמו: "אישה – רבי במאה ה-14 בסרגוסה שבספרד". האם הסיפור של איידלה הוא נוסח חדיש של האישה מסרגוסה? או שמא שוב הוכחה צדקתה של קהלת: "אין חדש תחת השמש"!!

מספר המחבר, דוד נירנברג מאוניברסיטת פרינסטון (ארה"ב), כי מצא בארכיון נסיכות אראגון מכתב מפרי עטו של הנסיך אלפונסו, יורש העצר של אראגון, מהתאריך 14 באוקטובר 1325. המכתב הוצא על פי בקשתה של "היהודיה סטי (Çeti), רבנית הנשים היהודיות בבית הכנסת הגדול של סרגוסה". הרבנית, שמילאה את תפקידה זה עשרים שנה במשרד הרבנות, התלוננה כי אחדים מבני הקהילה רצו לדחותה ממשרתה אף על פי שכל מנהיגי הקהילה וכל הנשים סמכו עליה. הנסיך פנה אל מנהיגי הרובע היהודי, ה"אלחמה" (Aljama) וטען שעל הרבנית סטי להמשיך בתפקידה, אם הקהילה מרוצה משרותה.

דוד נירנברג, המביא את הדברים ומנסה לברר מה בדיוק כאן הכוונה בתואר "רבנית" מוסיף את המכתב המקורי של הנסיך, הכתוב לטינית, וכמו כן את תרגומו לאנגלית.

לא אתעכב כאן על הדיון ההלכתי של המחבר, זה לא המקום. אבל מילה אחת במכתב הנסיך הכתוב לטינית

1. יוצא לאור במדריד על ידי המכון אריאס מונטאנו (Instituto Arias Montano)

ביבליוגרפיה

Nirenberg, David. A Female Rabbi in Fourteenth Century Zaragoza. *Sefarad*, 1991, 51:179-182.

מטילדה טגד היא בעלת תואר MA במדעי הספרנות והמידע מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ועוסקת בגניאלוגיה מאז 1986. זה מספר שנים היא מתמחה בגניאלוגיה של הספרדים ועוסקת בכניית אמצעי מחקר עבור תפוצה זאת. עבודותיה האחרונות נמצאות באתר האינטרנט:

www.sephardicstudies.org/entrance.html
היא מחברת-שותפה של המדריך Guidebook for Sephardic and Oriental Genealogical Sources in Israel. (Avotaynu, 2006)

tagger@actcom.co.il

מקריאת עצם הדיון על התואר "רבנית" שמטרתו להמעט בתחום אחריותה של הרבנית סטי, מתברר שבספרד של ימי הביניים ניתן התואר "רבי" לקצב, לסופר, לחזן ולמורה.

לבסוף ברצוני לעמוד רגע על פירוש שמה של הרבנית "סטי". זהו שם ממקור ערבי ופירושו "גבירה" או "גברת". בספרד עצמה נתקלים בשמות דואניה Dueña וסניורה Señora בעלי משמעות דומה. ובתורכיה אליה הגיעו גולי ספרד בהמוניהם, נהוג היה השם Bulisa, שם תורכי ל"גברת" או "גבירה".

לסיכום, רבנית או גבירה, או שניהם גם יחד, אישה כלבבי היתה הרבנית סטי שהפעילה אפילו את הנסיך כדי לתמוך בעמדתה ובמעמדה — בשנת 1325!

Archivo de la Corona de Aragon, Cartas Reales de Jaime II, caja 133,
#125:

Infans Alfonsus, illustrissimi domini regis Aragonum primogenitus
eiusque generalis procurator ac comes Urgelli, adelantatis aliame
judeorum Cesarauguste, gratiam suam.

Ex parte Ceti, iudee, rabisse judearum sinagoge majoris Cesarau-

מכתבו המפוענח והמודפס של נסיך אראגון בעניין הרבנית סטי

הרבי שעשה סיבוב פרסה *

יהודה קלחנר

- מרת מירל, היתה כנראה היוצאת דופן מכולן. בשנת 1902 נישאה לר' אשר ה"ינוקא" בן ישראל פרלוב, 1885 סטולין (Stolin)–1942 ניספה בשואה. גם היא נמשכה לעולם ההשכלה והספרות ואף כתבה שירים ושלחה אותם לסופר היידיש יעקב דינזון 1858–1919 בוורשה. ר' אשר, שניחן בכישרונות מוזיקליים, נסע בהשפעת אשתו ומבלי לקחת רשות מאיש, להשתלם בקונסרבטוריון בברלין, ולא הפך לרבי. מאוחר יותר הוא חזר לסטולין ובלחץ משפחתו נתן גט לאשתו ונישא בשנית ומירל המשיכה להתגורר בחצר שפיקוב.
- כנראה היתה בת נוספת, שמה אינו ידוע, שנישאה לבן דוד ראשון שלה ר' יעקב יהודה בן אברהם יהושע טברסקי, שנפטר 1920. הם חיו בסקווירא ולאחר מכן בליניץ (Linitz).
- ר' יצחק נחום גדל אמנם בסביבה די סגורה ועם זאת נחשף להשפעות מרובות ומגוונות כמו ספריית רבי-סבו ר' יצחק מסקווירא שעברה בירושה לסבו ר' מנחם נחום ושכללה כארבעת אלפים כרכים מגוונים של ספרי תנ"ך, ש"ס ופוסקים, מפרשים, ספרי קבלה, כתבי יד ואף ספרים של המשכילים החדשים, וכן השפעת אחיותיו המבוגרות ממנו שכולן זכו למורים פרטיים, קיבלו השכלה רחבה ביותר והיו בעלות דעות עצמאיות ומתקדמות. הוא נקרע בין השפעות קיצוניות אלה. בהתפתחותם הספרותית והתרבותית של הבנות ושל ר' יצחק נחום היתה אימם הכוח המניע, שכן גם היא עצמה היתה מעורה בספרות הכללית של אותם ימים. היא דרבנה ועודדה את ילדיה ודאגה למורים פרטיים לשפות, מוזיקה וספרות כללית.
- באווירה זו, בראשית שנת 1910, טרם נישואיו, בהיותו בן עשרים ושתיים ותוך סערת רוח ניסח ר' נחום מסמך "ווידוי" בן עשרים ושבעה עמודי מחברת, בעברית טובה ועשירה, בו הוא עורך חשבון נפש עם עצמו ובעיקר עם סביבתו. הוא שלח את המכתב, בתיווך אחותו מירל, לסופר דינזון. בווידי הוא אינו מביע דעות אפיקורסיות וגם לא אידיאולוגיה, אלא בעיקר ביקורת על החסידות, על המלבוש המסורתי, על הבטלנות החסידית, על מוסד השידוכין ועוד, והוא משתמש במונחים בוטים כגון "תלבושת אידייתית", "מנהגי פראים", "התנוונות", וכו'.
- לא ניתן להביא כאן את מסמך "הווידוי" במלואו, אך קטעים נבחרים יתנו מושג על אופי המסמך.
- ר' יצחק נחום בן מרדכי טברסקי, שנולד בראווה-רוסקה (Ruska-Rawa) ב-1888 היה בן ניין למייסד החצר החסידית לבית טברסקי בצ'רנוביל (Chernobyl) ר' נחום. ב-1910 (5670) הוא נשא לאישה את מרת שבע בתו של ר' ישכר דב רוקח האדמור השני לחצר של בלוז (Belz), וב-1942 נרצח בשואה. להלן השושלת המשפחתית שלו:
- אביו היה כאמור ר' מרדכי בן מנחם נחום, שנולד בשפיקוב (Spikow), היה נשוי לבת דודתו מרת חוה בת יוחנן טברסקי מרחמסטריבקה (Rachmastiwiwka), שימש כאדמור בשפיקוב ונפטר ב-1914;
- אביו ר' מנחם נחום בן יצחק, נולד בסקווירא (Skavira), אדמור'ר בשפיקוב ומייסד הענף של שפיקוב, נשוי לבת דודתו, בתו של ר' דוד טברסקי, נפטר 1886;
- אביו ר' יצחק בן מרדכי, נולד 1812 בצ'רנוביל, אדמור'ר בסקווירא, נשוי לבתו של ר' דן יונגרייב מראדוויל (Radwill), נפטר 1885;
- אביו מרדכי בן נחום, נולד 1770, אדמור'ר בצ'רנוביל, נשוי לבתו של אהרן "הגדול" בן יעקב פרלוב האדמור'ר מקרלין, נפטר 1837;
- אביו ר' נחום מנחם בן צבי טברסקי מייסד השושלת, נולד 1730 בנירנסק (Narinsk), אדמור'ר בצ'רנוביל, נשוי לשרה שפירא, נפטר 1797.
- לאביו של ר' יצחק נחום, ר' מרדכי עוד חמישה ילדים, בן וארבע בנות, לפחות:
- ר' משה, היה נשוי לבתו של ר' שלמה זלמינא צוקרמן;
- מרת פייגה, נישאה ב-1897 (5657) לר' שלום יוסף בן דוד פרידמן 1868 בוהוש-1920 שפיקוב, לימים אדמור'ר בשפיקוב;
- מרת חיה חוה, נישאה לבן דוד שני שלה ר' מנחם נחום 1874–1942 בן יעקב אריה ליב טברסקי מהרוביישוב (Hrubieszow). הוא היה אדמור'ר בטרסק (Trisk) וניספה בשואה. נישואיהם כשלו כי חיה חוה נמשכה לספרות ההשכלה ולחיים חופשיים יותר ובעלה לא הסתגל לרוח החיים שלה ולאחר שנים התגרשו. חיה חוה לקחה את ילדיה ועברה לוורשה לבסוף לברלין ומשם לנייר-יורק.

* לפי: נאחו בסבך – פרקי משבר ומבוכה בתולדות החסידות, מאת דוד אסף. מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים 2006. החסידות מאת יצחק אלפסי, הוצאת ספריית מעריב, תל-אביב 1977.

הוגה אני דעות חופשיות, ונאלץ אנוכי לשמור כל דקדוק קל של חומרות אבותי. בעל טעם טוב אנוכי, אוהב את היופי, ומוכרח אני ללבוש בגדי פראים. קפוטה של משי ארוכה עד לארץ, ושטריימל של זנבות – זה "אות הקלון" שהמיטו עלינו שונאינו מדור דורים ושהיה לקדוש אצלנו היהודים.... [הערת הכותב: ר' יצחק נחום לא דייק, הקפוטה והשטריימל לא נכפו על החסידים, אלא החסידים אימצו אותם כלבוש יוקרתי שבזמנו לבשו האצילים הפולנים. י"ק]

אך מה נורא הרעיון, בזוכרי לאן אני הולך עתה, לבעלז הברוכה, אשר בגליציה?... כי "משיאים" אותי בעל כורחי, שלא לרצוני... נושא אני אשה משם, אשר לכלה תיחשב לי זה שישה שנים ואשר בכל זאת את פניה לא ראיתי מעולם, ואין לי כל מושג נכון אודותיה, אודות יופיה, שכלה והבנתה.

נכנס אני לתקופה חדשה בחיי, התקופה היותר חשובה בחיי אנוש – ואת מי נתנו לי לחברה עימדי, להיות לי לרעה אשר איתה אכלה את ימי חיי, אחלק אושרי ואסוני, ששוני ויגוני? – לא אדע.

.... הנה דוגמאות:

מנורה לא תמצא שם בבית ורק נרות דולקות, הן מאירות את החשכה. עתה בדורנו זה, דור התגלות הטחניות (הטכניות) המהוללות, דור אשר האלקטריה משמשת אותנו בחיי יום יום ורוח האדם אשר לא יאמר די יפלט לו דרכים חדשים ונתיבות חדשות, לבקש ולמצוא לו עוד המצאות חדשות. בדור זה ובשעה זו נמצאת בעולם איזו פניה חשכה עומדת בלב אירופה, ושם אין משתמשים עוד גם בעששית הפשוטה אשר לנחלת העתיקות תיחשב היום, והאור הכהה של נר החלב יספיק להם.

בכל שארית כוחותי הייתי משליך את כבלי מעלי, הייתי עוזב את ביתי, את משפחתי, את מקום מולדתי ואת כל הרגלי אשר הורגלתי בהם מנעורי, ונוסע הייתי אל עיר גדולה, ללמוד שם, להשתלם ולחיות חיים אחרים. ... ורק כוח טמיר אחד ישנו בנשמת, והוא חזק מכל אלה יחד, ובכוח עצום יאחזני ולא ירפני – כוח הרחמים... רחמי על אמי האהובה.

ככה אין שום תקוה לפני, ... והנני משליך את עצמי לתוך הגלים, גלי החיים הזועפים, הזורמים. לאן ישאוני בזרימתם? לא אדע. והנני מקוה כי סוף כל סוף יביאוני הגלים אל איזה חוף, כי אלמלא תקוה זו, מה נוראים היו החיים!

הנה כי כן, אין רע בלא טוב. אפשר שעל ידי בעלז אוכל להגיע יותר למטרת, משאת-נפשי מאז, ואפשר

אגלה לפניו את עומק נשמת, את האור הגנוז בה. ואז עולם חדש יפתח לנגד עיני, עולם מלא שירה, עולם מלא אור וזוהר, עולם מלא שאיפות נעלות ותקוות רוממות. ולעומת זה אציגה לפניו את עולמי השני, האחר, החיצוני, בכל שחור תארו – אשר שחור התמונה כאין נגדו. לא ארכה בצבעים, לא אגבב מילים. אקצע רק חלון לתוך חשכת אפלותו הנוראה, למען תציץ משם החשכה בכל עומק מוראה, ואז לנגד נוגה האור הבהיר שבנשמת תיראה החשכה שבעולמי החיצוני בכל אימות שחוריתה.

אבל לא כן אנוכי עימדי. אני עם עולמי הצר, האפל והחשוך, מעודי לא השלמתי. ואת הניגוד שבין העולם הגדול והיפה ובין עולמי הפעוט והמכוער, מרגיש אני תדיר, ותמיד אני אומר "צר לי המקום."

היידע כבודו את מצב החסידות בזמננו ובארצנו – בארצנו דווקא. כי בפולין וגליציה שונה המצב הרבה. היודע הוא את מהותה, תוכנה וענייניה? לא אשגה כמדומני, אם אשיבה בעדו – "לא."

באומרי בזה "חסידות" הנני משתמש בשם מושאל, כי אין השם הזה הולם כלל את ה"חסידות" של עכשיו. זה עשרים שנה מאז מתו – או "נסתלקו", בלשון החסידים – אבות אבותי ה"צדיקים" המפורסמים מסקווירא, מטולנא, ומראטמיסטורבאק – כולם היו אבותי הזקנים – ואחיהם, מושאי דגל ה"חסידות" ברמה בגלילנו ומושלים באלפי חסידים מאמינים. מאז, נטל זיו ה"חסידות" וגלה כבוד מתוכה, ו"היא" החלה להתנוון, ותלך הלוך וירוד, הלוך וחסור מיום ליום, עד שעתה היא כבר מטבע שנפסלה צורתה, ושם שנתרוקן מתוכו.

כי ה"חסידות" החדשה "חוננונת" פשוטה היא. יהודי כי יבוא אל בית ה"רבי", לא יבוא אליו לקבל מוסר, ללמוד איזה מידה, לשמוע איזו דבור כי "חסידים" כאלו אין, ורק יבואו אל ה"רבי" בתור "בעל מופת", כי יראה להם את מופתו, להושיעם מרעתם, בעד כספם אשר ישלמו לו במחיר המופת. ומוכן כי אנשים כאלה אינם אנשים בוערים בעם אשר "גסותם" זאת היא "חסידותם". הנה כי כן, אבדה הירושה הגדולה שהנחילו לנו אבותינו...

צעיר אנוכי לימים, מלא כוחות עלומים, ולשד-החיים... הגורל המר והקשה נטל עלי לבלות את רוב ימי בחוג של אנשים זקנים – אם בשנותיהם או בדעותיהם,.... אשר אלוהיהם לא אלוהי, השקפותיהם לא השקפותי, וכל היגיונותיהם, שאיפותיהם וגעגועיהם זרים המה לי.

השניות, הדר-פרצופיות, הקרע שבנפשי, מי שלא טעם טעם זה לא יוכל לדעת את מרירותו.

בלו עם פרוץ המלחמה וכיבוש בלו בידי הצבא הרוסי. בשנת 1922 חזרו ר' יצחק נחום ומשפחתו, יחד עם הרבי מבלז ר' ישכר דב ומשפחתו לאולשיץ (Oleszyce), עיירה סמוכה לבלז ובשנת 1926 נתמנה בעזרת חותנו כרב בראווה-ברוסקה, כ-35 ק"מ מבלז.

בראשית שנת 1942 (5702) נרצחו הוא ובני משפחתו בידי הנאצים, כנראה במחנה בלז'ץ (Belzec). כל ילדיו ונכדיו ניספו.

תיקון טעות: תודתי למר חיים פרידמן שהפנה את תשומת לבי לכך, שמשפחת רוקח מבלז לא היו כהנים כפי שזה נכתב בסיפור על איידלה, שרשרת הדורות, כרך כ"א, מס' 2, מאי 2007.

ד"ר יהודה קלוזנר הוא מהנדס אזרחי עם MA, CE, BSc מהטכניון חיפה, ו-PhD מאוני' פרינסטון (Princeton Univ.). הוא שימש כפרופסור להנדסה אזרחית באוני' ויין בדטרויט (Wayne State Univ., Detroit) ובמכון לחקך הנגב בבאר-שבע. מאז שנת 1970 הוא עבד כמהנדס בניין בכיר ויועץ בחברות לתכנון מפעלים תעשייתיים של תעשיות כימיות ותעשיות תהליכים. התמחותו היא בעבודות קרקע וביסוס. הוא פרסם מאמרים מקצועיים רבים וכן ספר על מכניקת הרצף של קרקעות (Continuum Mechanics of Soils). לאחרונה הוא נקרא לשמש פרופסור להנדסת בניין במחלקה החדשה להנדסת בניין שהוקמה באוניברסיטת בן גוריון, באר-שבע. בשנת 1982 התחיל להתעניין בגניאלוגיה המשפחתית שלו ומכאן בגניאלוגיה של משפחות אחרות, וכיום מסד הנתונים שברשותו כולל הרבה משפחות, במיוחד משפחות רבניות. הוא פרסם מספר מאמרים גם בגניאלוגיה.

דואר אלקטרוני: yklaus@netvision.net.il

עוד כי בעשותי את הצעד משם, יהיו לי אמצעים יותר הגונים.

ומתוך תקווה זאת, אני ניגש עתה לעשות את הצעד הראשון, הקשה, להינשא לבעלז.

זה הוא וידויי, וידויי חיי הנובלים וכומשים בלא עת, וידויי נשמתי הנענה, הכואבת, וידויי כשרונותי ההולכים לאיבוד.

מן הווידוי עולה דמותו של ר' יצחק נחום כצעיר רגיש ומשכיל השולט בעברית ואינו יכול להשלים עם מצבו שנראה אז כנואש. מחשבות דומות עלו בראשם של לא מעט צעירים של זמנו, ואף צעירים של זמננו. יש גם כאלה שמשאירים הכול מאחוריהם ומשנים כיוון, אך מעטים נתנו ביטוי למאוויהם בשפה כה רהוטה ופיוטית.

מספר שבועות לאחר כתיבת הווידוי אמנם נשא ר' יצחק נחום את כלתו שבע לבית רוקח, וכנהוג עבר לגור איתה בחצר חותנו. למרות חששותיו, עלה זיווגו יפה ונולדו להם שבעה ילדים: ר' יואל בן יצחק נחום, למדן מופלג, נשוי לבילוש בת ר' יחזקאל רבינוביץ הכהן אב"ד רדומסק (Radomsk) ונולד להם ילד; שיינדל, נשואה עם ילד; חוה; מרדכי; בן ובת תאומים וישכר דב. לדברי אחיינו ר' יוחנן בן מנחם נחום טברסקי, בן אחותו חיה חוה, הסתגל ר' יצחק נחום לחיים בבלז וחזר אל שורשיו. הוא זכה להערכה וכבוד מצד חסידי בלו בשל למדנותו, אצילותו ועדינותו.

ארבע שנים לאחר מכן, בפסח 1914 (5674), נפטר אביו, ר' מרדכי, וחסידיו הכתירו את ר' יצחק נחום כאדמו"ר בשפיקוב ומנעו ממנו לחזור לבלז, שם השאיר את משפחתו. מספר חדשים לאחר מכן פרצה מלחמת העולם הראשונה וטלטלה עברה על כל האזור. חיילים וכנופיות פשטו על שפיקוב ור' יצחק נחום, אמו ואחיותיו ניצלו בקושי, ורק בשנת 1918 הצליח להתאחד עם משפחתו ברצפרט (Ujfeherto) הונגריה, לשם ברחו כל החצר של

מן הספריה

הרייט קסו

חגי' שבהם נמצאים הספרים הרשומים ועל ספריות האוניברסיטאיות והספריות הציבוריות המחזיקות את הספרים. מידע מקביל נמצא עבור ספרים בשפה העברית. מסד הנתונים בעברית מאפשר חיפוש באותם השדות.

מאחר שהייתי בחוץ לארץ כשנה, נערמו הספרים ועלי היה להכניסם למאגר הנתונים של ספריית חגי' המרכזית. מאגר זה מאפשר חיפוש לפי כותר, תת-כותר, מחבר, מקום הוצאה לאור, מס' עמוד, מס' אחסון על המדף והנושאים בהם דנים הספרים. כמו כן ניתן המיקום, המצביע על סניפי

[טבול, גורגי וגין-פייר ברנרד. ספר הזהב של יהדות אלג'יריה (1914–1918). פריז, החוג לגניאלוגיה יהודית, 2000. הדפסה מחדש של ספר שיצא לאור באלג'יר ב-1919]. (צרפתית). מיקום: PLA 325. נושאים: אלג'יריה, היסטוריה. ספריות: JERL, ULI.

[יחזקאל, עליזה. צאצאי בית דוד והגניאלוגיה של קולט אבולוכיר-מוסקאט. ירושלים, 2005. 194 עמ' (אנגלית). ביבליוגרפיה. מיקום: FAM 27. נושאים: ספרדים, תולדות המשפחה. ספריות: JERL.

פרסומים עבריים חדשים בספריה

1. אבן-אור אורשטיין, שמואל. משפחת אורשטיין, ירושלים, 2006. נושאים: בלרוס, תולדות משפחה. מס' מיון-מיקום על המדף: FAM 73.

2. אלון, יגאל. בית אבי. תל-אביב, משרד הביטחון, 1980. 158 ע' נושאים: ישראל, ביוגרפיה. מס' מיון-מיקום על המדף: PLA 364.

3. הולצמן, עדה. בית העלמין היהודי של וארטה (דיווארט). תל-אביב, 2000. 157 ע'. נושאים: פולין, בית עלמין. מס' מיון-מיקום על המדף: PLA 154.

4. ויגטר, שמואל, עורך. חלום ופשוו. תל-אביב, 2006. 424 ע'. נושאים: פולקלור, יהדות. מס' מיון-מיקום על המדף: GEN 170.

5. לוריא, צבי. חיים של שרות. ירושלים, ספרית הפועלים, תשל"א. 489 ע'. נושאים: פולין, ישראל. מס' מיון-מיקום על המדף: PLA 347.

6. עדות. רבעון לפולקלור ואתנולוגיה. ירושלים, המכון הארצישראלי לפולקלור ואתנולוגיה. 1947. נושאים: פולקלור, כתבי עת. מס' מיון-מיקום על המדף: GEN 102.

חדש בספריה

ברית. שנתון על יהודי מרוקו, מס' 25, 2006. אשדוד, קרן היסוד. 261 ע'. המאמרים בצרפתית ובעברית. מבחר כותרים: הנוער ההיטלראי, המלאח (גיטו) במרוקו במאה ה-20, ביבליוגרפיה כללית על יהודי מרוקו. מיקום על המדף: PLA 279. נושאים: מרוקו, כתבי עת, ספריות: JERL, USL.

[פרנק, אברהם. תולדות משפחות דינקלדביהלר, הוניגברגר ווילמרסדורפר: כפלוס ופירת שכבריה.]. (גרמנית) מיקום: FAM 56. נושאים: תולדות משפחה, גרמניה. ספריות: JERL.

[גשר גליציה, חיפוש משפחות. הוצ' 15, מרץ 2007]. (אנגלית Family Finder). מיקום על מדף GEN36. נושאים: גליציה, שמות. ספריות: JERL.

[הולצמן, עדה. בית הקברות היהודי בווארטה (דווארט). תל-אביב, 2006. 82 עמ' (אנגלית). צילומים. מבוסס על תיעוד שנעשה בשנת 2000. מיקום: PLA 154. נושאים: פולין, בתי קברות. ספריות: JERL.

[לכרניקיינה, יולאנטה. פונייבז: העבר וההווה. ליטא, לידיקלא ואגא, 2003. 152 עמ' (אנגלית). איורים. מיקום: PLA 147. נושאים: ליטא, היסטוריה. ספריות: JERL.

[פתאי, רפאל. אנציקלופדיה של הציונות וישראל. ניו-יורק, הוצ' הרצל, 1971. 2 כר'] (אנגלית) מיקום PLA 155. נושאים: ציונות, ישראל. ספריות: JERL, ULI.

[סטילמן, נורמן. יהודי ארצות ערב: היסטוריה ומקורות. ההוצאה היהודית Jewish Publication Society באמריקה, פילדלפיה, 1979]. (אנגלית). איורים. מפה. מפתח. ביבליוגרפיה. מיקום PLA 234. נושאים: המזרח התיכון, צפון אפריקה. ספריות: JERL, ULI.

כתבי עת גניאלוגיים זרים

כתבי עת באנגלית

מרים הרינגמן

מרבית הגיליון הן בסיכומי כנס IAJGS שנערך בקיץ 2006 בניו-יורק, תחת הכותרת "איך הצליח הכנס". הוכח שעבודה קשה מביאה תוצאות.

מהחדשות באינטרנט אנו למדים אילו מקורות על השואה קיימים, איך ניתן לראות סרטים וסרטי וידיאו מהארכיון של שפילברג, בתי עלמין בלונדון, רישומי מיילדות מהשנים 1892-1916, עיתונים היסטוריים מ-Suffolk וכן דפים שנסרקו מהעיתון Jewish Chronicle (תמורת תשלום).

Revue du Cercle de Genealogie Juive, Vo. 23,

No. 89, January-March 2007

מטילדה טג'ר

משפחת ריס מנידרהאגנטל (Niederhagenthal),

מאת גררד לאנג

משפחת המחבר נדדה מפולין לחבל אלזס העילי ומשם דרך ננסי (Nancy) הגיעה לפריז והתיישבה שם בתחילת המאה ה-19. לשם שחזור עקבותיהם, השתמש המחבר בתעודות שמצא במשפחה ופנקס קהילת פריז משנת 1809.

מציטווחובה לתל-אביב, מאת ניקול שפניק-פרץ הודות לאתר האינטרנט החדש של החברה קדישא של תל אביב, גילתה המחברת את קבריהם של הרב-רב-סבא שלה בבית הקברות "נחלת יצחק". היו לה לעזר גם דפי העד של יד ושם.

הצורפים היהודים באלג'יר, מאת גררד לוי המחבר הצליח לאסוף מידע על הצורפים שפעלו בעיר הבירה אלג'יר מ-1830 ועד לתחילת המאה ה-20. הוא התבסס על ספר שיצא ב-1902 אשא דן בצורפים באלג'יריה ובטוניסיה. ג'. לוי הוסיף למאמרו טבלה בה שמותיהם של הצורפים, עם כל הפרטים שיכול למצוא.

על אלה שהוגלו למחנות ע"י הנאצים ולא חזרו, מאת אב-לין בלום-שרשבסקי במשך שש השנים האחרונות עוקבת המחברת אחרי השלטונות הצרפתיים שצריכים ליישם חוק שחוקק ב-1985. על פי חוק זה על השלטונות להוציא תעודות פטירה רשמיות שימשו את משפחות הנספים בשואה לכל מיני מטרות.

Generations Volume 21, Number 2

Summer 2006

תדפיס מתוך כתב העת של Family Tree מציע טבלה של פריטים גניאלוגיים למחשב שניתן להשיג חינם, שכדאי לצלם או לסרוק לשימוש נוח. נוסף לכך ניתנת רשימה של תרשימים גניאלוגיים שאפשר להוריד חינם מן האינטרנט.

דוד גולדיס מספר איך, תוך הכנת עלון משפחתי, הוא למד יותר פרטים והצליח להרחיב את אילן היוחסין של המשפחות ויינר/הוברמן (Weiner/Wainer/Hoberman).

מתפרסמות רשימות נוספות של מסד הנתונים JRI פולין ושל פרויקט ספרי היזכור.

הוקמה קבוצת SIG חדשה, היא קבוצת דנציג (Danzig-Gdansk). מובאים עדכונים על וילנה, ליטא וכן רשימות ביקורת לשנת 1858.

סטנלי פינקלשטיין מלמד אותנו את הצעדים הבסיסיים בחיפוש האבות שהגיעו לאמריקה באניות.

Dorot Volume 27, Number 3 Spring 2006

סימור פרלין (Seymour Perlin) החליט לתעד את בתי הכנסת בדרום ברוקס, ניו יורק, כאשר הבחין כי הם מתחילים להיעלם. הוא מציג את שיטת המחקר שלו ואת תוצאותיו.

ננסי פולבוי (Nancy Polevoy) מזכירה לקורא כי במחקר הגניאלוגי נחוץ זמן, עקשנות, התמדה ונסיעות. לא בכל המקרים נמצא מייד את החומר שאנחנו מחפשים, ועובר זמן רב עד שאנו מסוגלים לגולל את כל תולדות המשפחה. היא מספרת את סיפור אבותיה היהודים מגרמניה בני המשפחות רוטהיים/רוטהיימר מהזוכברג, וורטמברג וגונדלסהיים (Gondelsheim) סמוך לברטן (Bretten).

Dorot Volume 28, Number 1 Fall 2006

עדה גרין ויהודית לאנדר-סורנאמר-קפלן עשו שירות גדול לציבור כאשר מחשבו את רשימת בתי הכנסת בניו יורק מאז שנת 1939. ברשימה למעלה מ-2,000 בתי כנסת וניתן למצוא את החומר באינטרנט. שני עמודי דוגמה מתוך הסקר מדגימים איך נאספו הנתונים והיכן ניתן למצוא אותם.

